

Nungusaataann-
gitsumik ineriartor-
titsinissaq Nunani
Avannarlerni siuner-
tarisassaq nutaaq

**Anguniagassat nammassiniagassallu
2005-miit –2008-mut nutarteqqinneqarnerat
Politikkip tungaatigut immikkoortut pingaarutillit**

2004: 785

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq Nunani Avannarlerni siunertarisassaq nutaaq

Anguniagassat nammassiniagassallu 2005-miit-2008-mut nutarteqqinneqarnerat.

ANP 2004:785

© Nordisk Ministerråd, København 2004

ISBN 92-893-1088-X

Naqiternera: Rosendahls Bogtrykkeri A/S, Esbjerg 2005

Ilusilersornera: Zakrisson, www.polytype.dk

Saqqaa: Kjell Olsson

Naqitikkat amerlassusii: 300

Pappiaqqamut avatangiisinut ajoqutaanngitsumik avannaani

piumasarititat malillugit sanaanik naqitaapput.

Printed in Denmark

Assiliartaasa suuneri: saqqaa: Kjell Olsson; s. 6: Bengt Andreasson/Windh;
s. 16: Jan Töve/N; s. 20: Bokelberg/Ina; s. 24: Jens Thuresson/Windh;
s. 28: Lars Johansson/Windh; s. 32: Megapix; s. 36: Ace/Megapix;
s. 40: Torbjörn Lilja/N; s. 44: Gert Olsson/Windh; s. 48: Jan Schützer/N;
s. 52: Klas Rune/N; s. 56: Tore Hagman/N; s. 60: Ingmar Holmåsén/N;
s. 64: Anders Norderman/Megapix; s. 68: Michel Thomas/Megapix;
s. 72: Þórður Þórarinnsson.

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Oqarasuaat (+45) 3396 0200

Telefaxi (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Oqarasuaat (+45) 3396 0400

Telefaxi (+45) 3311 1870

www.norden.org

Nunat Avannarliit Naalakkersuisutigoortumik

Siunnersuisoqatigiiffiat

1971-mi pilersinneqarsimavoq, nunat avannarliit naalakkersuisuisa suleqatigiiffissaattut. Ministerrådip Nordisk Rådip ataatsimeersuarneranni siunnersuutininik saqqummiussisuusarpoq, taakkulu innersuussutaat ingerlateqqittarlugit, Nordisk Rådimit nalunaarsior-tarlutik, suleqatigiinnerup inernerisaanik aammalu suliat assigiinngitsut ingerlanneqarnerini siuttuusarluni. Suleqatigiinneq ministerinik suleqatigiinnik ataqatigiis-sinneqartarpoq, taakku nunanit pineqartunit naalak-kersuisuinit toqqagaasarput. Ministerrådit assigiin-ngitsutigut naapittarput, apeqqutit suut suliarineqas-sanersut apeqtaallutik.

Nunat Avannarliit Siunnersuisoqatigiiffiat

1952 -mi pilersinneqarsimavoq, nunat naalakkersuisa akornanni innuttaasunit qinerneqarsimasunik aammalu Danmarkimi, Islandimi, Norgemi, Sverigimilu nalakker-suunit suleqateqarnissaq siunertaralugu. 1955-mi Finlandi ilannguppoq. Savalimmiut, Kalaallit Nunaat aammalu Ålandip ataatsimeeqataatittagaat Danmarkip naalagaafia-ta iluani peqqataasutut ilaatinneqartarput, taamatuttaaq Finlandip peqataatittagai. Rádi 87-nik ilaasortaqaq-poq. Nordisk Rádi suliasanik saqqummiussisuusarluni siuner-suisartutullu atuuttuuvuq aammalu nunat avannerliit suleqatigiinnerini misissuineq aallutaralugu. Nordisk Rådip immikkoortortarai, katersuutitsisarneq, ataatsimiit-tartunit qullersaasutut aammalu ataatsimiititaliat assigiinngitsut.

Imaasa tulleriiaarneri

- 1.** Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq –
Nunani Avannarlerni siunertarisassaq nutaaq 7
- 2.** Nungusaataanngitsumik atuisuunermi-
nioqqutissiornermilu periaasissat 17
- 3.** Inooqatigiinnermi pissutsit pingaassusiat 21
- 4.** Silap pissusiata allanngoriartornera silaanarmillu
mingutsitsisarneri 25
- 5.** Pinngortitat uumassusillit assigiinngisitaarnerat,
pinngortinneqaqissinnaanerannullu isumalluutit –
avatangiisit aammalu avatangiisit piorsarsimasat 29
- 6.** Imaq 33
- 7.** Akoorutissiat 37
- 8.** Inuussutissat – isumannaallisaaneq peqqinnissarlu 41
- 9.** Nukissiuutit 45
- 10.** Angallassisarnerit 49
- 11.** Nunaateqarneq 53
- 12.** Orpippassuaateqarnermik ingerlatsineq 57
- 13.** Aalisarneq, piniarneq aamma aalisakkanik
naasunillu uumatitsiviit igalaamernit 61
- 14.** Nunanik qanitanik (eqqaamiunik) suleqateqarnissaq 65
- 15.** Inuiaqatigiinnik qanittuiniitunillu
peqataatitsisarnissaq Agenda 21 69
- 16.** Piviusunngortinneqarnissaa suliareqqineqarnissaalu 73

1.

Nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq Nunani Avannarlerni siunertarisassaq nutaaq

TUNNGAVIGINEQARTOQ

Naalakkersuisut qullersaasa nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq pillugu isumaqagiillutik avammut nalunaarusiarisimasaat

Novembarip qaammataani 1998-imi nunani avannarlerni naalakkersuisut qullersaasa, namminersornerullutik oqartussaqaarfiillu politikikkut qullersaasa isumaqatigiissutigaa Nunani Avannarlerni nungusaataangitsumik ineriartortitsinissamik isumaqatigiissut. Pilersaarummi matumani nunanut avannarlernut peqataasussaapput namminersorluni aqutsiffeqarfit uku: Savalimmiut, Kalaallit Nunaat Ålandilu.

»Nunat Avannarliit patajaatsut«

Oslo, novembarip 9-ani 1998

UKUUSUGUT, NAALAKKERSUINI QULLERSAASUT Danmarkimiit, finlandimiit, Islandimiit, Norgemiit Sverigemiillu, Savalimmiut lagmandiat, Kalaallit Nunaanni naalakkersuisut siulittaasuat Ålandillu landsskabsstyrelse: isumaqatigiissutigaarput ukiut 2000-ikkut ingerlaneranni suliasat pingaarnerpaat ilagissagaat patajaatsumik ineriartortsitsinissap suliarineqarnissaa.

ARAJUTSISIMANGILARPUT EU-minngaaneersut pingaaruteqassusiat: Amsterdam-imi isumaqatigiissut nutaaq Europæiske Råd-illu juunimi 1998-imi Europæiske Unionimi nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq pillugu Cardiffimi ataatsimiinerata inerneru kingulliit, soorlu nunanut avannarlernut politikikkut Europæiske Rådip suliniuteqarnera assigalugu, Agenda 21 nunat Østersøp sineriaamiut (Baltic 21) suleqatigiiffik AEPS-mi (massakkut: Issittumi Siunnersuisoqatigiit, Arktisk Råd), Barents pillugu nalunaarut, aamma suleqatigiineq tunngavigalugu ataatsimoorluni isumaqatigiissut Bergenimi nungusaataangitsumik nukissiorfitsigut pilersuinerup Østersø kaajallallugu isumannaajarneqarnissaa.

ISUMAQATIGIISSUTIGAARPUT anguniagassat ataani taaneqartut sapinngisamik maleruarniarneqassasut, nungusaataannngitsumik Nunani Avannarlerni nunanilu qanitaanni, ineriartortitsinissami:

1. Kinguaariit taakkualu kinguaassaasut qularnaarunneqassapput toqqissimasumik peqqinnartumillu inuuneqarnissaannik.
2. Tunngavigineqassapput inuiaqatigiit toqqissut demokratiimik, tassa inuinnaat isumaqatigiilutik naalakkersueqataanerannik tunngavilimmik aqutsinermik, toqqortuisoqarani ammasumik akuutitsinermillu aqutsineq sumiiffiit qanittut, ungasinnerusut nunalu tamakkerlugu suleqatigiinerit eqqarsaatigalugit.
3. Pinngortitap tunniussinnaasarpasui pinngortitallu pissuseqatigiinnera allannngortinneqaratik eriagineqassapput.
4. Ulorianartunik silaannarmut aniasoortitsinerni mingutsitsinernilu silaannarmut, narsaatinut imermullu pinngortitamut ajoqutaalernissaannut killigeqqusaasut qaangerneqassanngillat.
5. Pinngortitamit pissarsiarineqarsinnaasut atoqqinneqarsinnaasut ima atornerqartassapput illersorneqarlualutillu atoqqinneqarsinnaanissaannut killigeqqusaasut iluanni.
6. Pinngortitamiilli pissarsiarineqarsinnaasut atoqqinneqarsinnaanngitsut ima atornerqartassapput pinngortitap uteqattaarnerani nutaanngortitsiqinnissaanut allatut ittunik aqqissuisoqarluni illersuutaasussanillu nutaanngorsaanermit atorussanik pilersitsisoqarluni.
7. Nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq anguniarlugu annertuumik inuiaqatigiit aalajangersakkanik paasisimasaqarnissaannik periarfissineqartariaqarput.
8. Nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissami iliuitsit sulii ingerlaanarlutik inuiaqatigiinnut tunngasunik sulialinni tamani ataqatigiisaartuartaqarput.
9. Nunat inoqqaavisa pinngortitsitseqqissinnaanernik pisinnaasaqarnerata nungusaataannngitsumik ineriartortitsiniarnermi pingaaruteqarnera erseqqissartariaqarpoq.
10. Naasorissaatit innut pinngortitamullu ajoqutaasinnaasut siunissami atornerqassanngillat.
11. Nutaamik eqqarsarnissat pisariaqarlunnarput kaammattuutaassallutillu nukissiuutit pinngortitallu tunniussinnaasaasa atorluarneqarlunissaanni.

Nordisk Ministerrådimut **TUNNIUPPARPUT** suliassanngortillugu, anguniakkat piumasarineqatut taakku tunngavigalugit suliarissagaat assigiimmik immikkoortotaqarfii akornanni, Nunani Avannarlerni nunanilu taakku qanitaanni, nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissami aalajangersimasunik periaasissanik suliniuteqarnissaq. Periaasissat toqqammavigisariaqarpaat immikkoortoq Nunat Avannarliit qanitaat, taakkumi assigiimmik soqutigisarimmassuk aamma saniatigut immikkut periarfissaqarmata pitsaasumik tapertaasinnaallutik nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissami, saniatigullu Nunat Avannarliit suleqatigiilluarnerat tassani iluaqutaalluarnissaavoq. Suliassaq naammassisimasariaqarpoq ukioq 2000.

Ukioq 2000 nungusaataanngitsumik Nunani Avannarlerni ineriartortitsinissaq pillugu periaasissaq naalakkersuisut qullersaanit Nordisk Rådimmillu akuersissutigineqarpoq. Qanoq ilior-nissamik pilersaarussiaq atuutussanngortinneqar-poq ukioq 2001. Taassuma pilersaarusiap imarai anguniagassat qanorlu iliussissat piffissami uani 2001-2004, saniatigullu imaralugit ungasinnerusog eqqarsaatigalugu anguniarniakkat ukioq 2020 ilanngullugu.

Pilersaarusiap suliareqqinneqarnera

Pilersaarusiapi siullerpaami erseqqissarneqarpoq misissor-neqarnerata suliareqqinneqarneratalu saqqummiunneqarnissaa naalakkersuisut quller-saannut, politik-kikkut oqartussat qullersaannut, namminersornerusogarfinnilu qullersaasunut, pissasog ukiumi 2004-mi.

Misissogqqinnerani pisinnaatitaaffimmi erseq-qissarneqarpoq pilersaarusiap sakkortuumik er-ser-sissagaa sunniinarnissaq nunat assigiinngitsut akornanni suliniaqatigiinnut, soorlu EU-mut, OECD-mut, FN-imullu, saniatigullu pilersaarusiap misis-soqqinneqarnerani inooqatigiinnermi aningaa-saqarnermilu pissutsit ilaanngunnissaata anner-usumik nalilerneqarnissaa.

Pilersaarusiap suliareqqinneqarnerani pilersaarutissat nutaat piffissami 2005-imiit – 2008-p tungaanut atuuttussat ilanngunneqarput, ungasinnerusumullu pilersaarusiap allannngortinneqar-natik. Pilersaarusiap suliareqqitap ilaatigut ilagaa immikkoortoq (kapitali) nutaaq, pilersaarutit nunanut tamanut atuuttussat ataanni, patajaa- tsumik tunisassiornerup atuisuunerullu ataanni. Taanna Nunarsuarmit tamarmit peqataffigineqar-tumik Nungusaataanngitsumik Ineriartortitsinissaq pillugu Ataatsimeersuarnerup (WSSD) Johannes-burgimi pisup inernerinut tapersiutaavoq piviu-sunngortitsiniarnermut aallarnisaataalluni. Sani-atigut aamma sulii immikkoortortaqqarpoq (kapitali) inooqatigiinnermut tunngasut eqqarsaatigalugit, immikkut eqqarsaatigineqarnerullutik inuiaqa-tigiinni ineriartorneq, inuiaqatigiit peqqinnissaat, taavalu ilinniartitaaneq ilisimatusarnerlu.

Ukiut kingulliit ingerlaneranni nunat assigiinng-itsut akornanni, nunat qanitarisat, piffillu eqqar-saatigalugit nungusaataanngitsumik ineriartorti-tsinissaq pillugu annertuumik pisimasogarfivoq. Silarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuarnerup, Johannesburg-imi ukioq 2002-mi pisup inernerani isumaqatigiissutigineqarpoq annertuumik sulini-uteqarnissaq piviusunngortitsinissamik politikki-kkullu nalunaarusiortoqarluni annertuumik alla-nngorsaasoqartariaqarneranik. Immikkut taaneqar-sinnaapput Europami kattullutik nunat isumaqa-tigiit (Europæiske Unionimi) juunimi 2002-mi Göteborgimi, nungusaataanngitsumik ineriartor-titsinissaq avammullu kangianut ammaanissaq pillugit ataatsimeersuarnerisa inernerat. 2004-mi maajip qammataani EU qulinik ilaasortartaarpoq. Qulaani taaneqareersut assigalugit allannngutissat suliarineqareerput pilersaarusiortarlunilu suliaqar-nermi arajutsisimaneqaratik.

Pilersaarussiaq misissoqgeriigaq nassiusorneq-arpoq Nunani Avannarlerni naalakkersuisuti-goortuunngitsumik kattuffinnut (NGO-mik taaneqartartunut) 120-it misaanniitunut. Nunani avannarlerni nungusaataanngitsumik ineriartor-titsineq pillugu suleqatigiinerup pitsanngorsar-nerani pissanganaqutaasut ilagaat isummanik assigiinngitsunik saqqummiunne-qartunik tigooraasinnaaneq.

Nunat Avannarliit soqutigisaqqa-tigiinnerisa aallaaveqarfi

Assigiissutaat assigiinngissutaallu

Nunani Avannarlerni inuiaqatigiit tungaasigut kulturikkullu tunuliaqutaasut eqqarsaatigalugit assigiissuterpassuaqarpoq. Taamaammatt Nunani Avannarlerni periarfissaqarlularpoq nungusaa-taanngitsumik ineriartortitsissamat ikaarsaa-riarfissaqarlularluni. Tassunga tunngaviuvoq politikikkikkut eqqissisimasumik ingerlatsineq, nunarsuup ilaani tamaani nunat suleqatigiill-uarnerat, eqqartuusiveqarnikkut aaqqissuus-silluarsimaneq kiisalu innuttaasut ilinniarluar-simaqigamik pissutsinut nutaanut sungiussinis-

samut annertuumik periarfissaqarnerat. Tamanut ajornartorsiutaasut arlallit ineriartortitsinissamullu periarfissat periarfissiipput qanimut suleqatigiinis-samut. Pingaarnarpaatut anguniarniarneqartussaq tassaassaaq suleqatigiilluarneq aqputigalugu nungusaataannngitsumik ineriartortitsinerup pitsaanerpaap anguniarneqarnissaa.

Illuatungaatigulli nungusaataannngitsumik ineriartortitsinerumik suliniuteqarnerup takutippai assigiinnngissutit annertuut pisariaqartulli aamma Nunani Avannarlerni takuneqarsinaasut. Nunat Avannarliit akornanni annertuumik assigiinnngissuteqarpoq assersuutigalugu eqqarsaatigissagaanni inuiaqatigiit akornanni, qanoq aningaasaqarnerup, aalisarnerup, nunaateqarnerup, orpippassuaateqarnerup suliffissuaateqarnerullu pingaaruteqassusii. Taamatuttaaq pissutsinik nutaanik ujarlerniarnermi assigiinnnginnilerujussuusoq takuneqarsinnaavoq, eqqarsaatiginerullugit avatangiisinik innarlitsaaliuinerumut, ataqatigiissaariniarnermullu tunngatillugit nungusaataannngitsumik ineriartortitsiniarnermi, nunat ataasiakkaat namminneq akisussaaffigisaat.

Nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissap ataqatigiissaarnissaa

Nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu naalakkersuisut qullersaasa siunertarisaasa tunngavigisariinnarpaat Agenda 21-mi, Rio-millu Nalunaarummi, Isumalioqatigiissitanilu Brundtland-imit siuttuufigineqartuni nassuiarneqarsimasut, nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq pillu aalajangiunneqarsimasut:

»Nungusaataannngitsumik ineriartortitsineq tassaassaaq ... ineriartortitsinissaq ullutsinni inoqutigiit pisariaqartissinnaasaat piviusunngortinniassallugit kinguaassat piumasarisinnaasaat navianartorsiortinnaveersaarlugit. (...). Nungusaataannngitsumillu ineriartortitsineq pitsaasuinnartut isigineqarsinnangilaq, isiginiartariaqarlunili isumalluutaasunik atuinermik allannguiniarnissamik, aningaasasaasartunilli aqutsilluarneq, teknikkikkut ineriartortitsinerup ingerlanera, atorfeqarfinnillu

siuarsaanerit siunissami ullutsinnilu piumasarineqartut naapertortinnissaannik.«

Nungusaataannngitsumik ineriartortitsinerumi imminnut ataqatigiissut pingasuusut nalilersuutaallutik tunngaviusariaqarput: aningaasaqarnermut, inooqatigiinnemut pinngortitallu pissuseqatigiineranut tunngasut naapertortiniarneqarnissaat. Nungusaataannngitsumik ineriartortitsiniarnerup kingunerissavaa pitsaanerusumik naapertorniakkanik taakkuninnga pingasunik ataqatigiisaarinissaq, pinngortitap pissuseqatigiinnerata killigititai aalajangisuussallutik.

Pinngortitap pissuseqatigiinerani naapertugassat nungusaataannngitsumik ineriartortitsinerumi ataqatigiisaarinermilu mingutsitsinnginnissamut tunngasut imaassimapput imaassallutillu suli Nunani Avannarlerni pingaarutilerujussuuartut naalakkersuisut qullersaasa isumaqatigiillutik avammut nalunaarutaanni oqaasertalersuinerumi annertuumik pinngortitap pissuseqatigiinerata naapertorneqarnissa naqissuserneqarluni.

Naalagaaffiit atugarissaarfusut Nunani Avannarlerniittut oqaluttuarisaaneq eqqarsaatigalugu pingaartitarisimavaat, inooqatigiinnikkut soqutigininnerup ataqatigiissaarnissaa. Siunertaavorlu aallaavigalugit, anersaakkut inuunerup naleqassusia qaffassarniarlugu, tamanut pingaarutillit maleruarneqarnissaat, naligiissitaaneq, demokrati, toqqortuinnginneq eqeersimaarnerlu. Taakku anguniakkat anguniarniakkami qitiusutut isigineqassapput.

Anguniarniakkatut siunertassat piorsarneqassapput peqqinnissap tungaatigut, suliffeqartitsinissap tungaatigut aamma arnat angutillu naligiissitaanissaata tungaatigut, nunarsuup ilaani tamaani anguniagassanut qanorlu iliutsinut ilaatillugit. Taama iliuseqarnissaq pisariaqarpoq suleqatigiinni tamani, aammalu atuulluni soorlu naleqqunnerusunik illuliornerup tungaatigut, sanaartornernilu piorsaarnep tungaatigut (infrastruktur). Allaat assersuutigalugu innarluutillit inuiaqatigiini akuunerulernissaata eqqarsaatigineqarnerani qanoq iliornissamik pilersaarutit assigiinnngitsutugut pitsanngorsarnerisigut pisariaqarluni.

Agenda 21-p silarsuarlu tamakkerlugu ataatsimeersuarnermi Johannesburgimi pisimasumi isumaqatigiissutigalugulu nalunaarusiami naqissuserneqarsimavoq arnat angutillu naligiissinneqarnissaat, taannalu tunngavissat ilagissagaat Agenda 21-p piviusunnagortinneqarnissaanut nungusaataangitsumillu ineriartotitsinissamat. Nunat assigiinngitsut akornannut assersuutigalugu Nunat Avannarliit ineriartortitsinerup tungaatigut anner-tuumik angusaqarsimapput, taamaattoq sulil arnat angutillu tungaasigut naligiinngisitsineqarpoq, eqqarsaatiginerullugit periarfissat aningaasanik isumalluuteqarnerup tungaatigut, suuniuteqarlunilu oqartussaasutut pisinnaatitaaffiit tungaasigut.

Ullutsinni annerpaavoq ajornakusoernerpaallu ilagalugu nunani tamani pigissaarnissamik periarfissuinermi, qajannarsisitsinnginnissaq, silarssuarmi silap pissusiinut, pinngortitap ataqatigiineranut, inuillu peqqinnissaannik aallaaveqartumik, nutaamik eqqarsarluni periarfissanik ujarlerniarnermi. Pinngortitap tunniussinnaasanik taaneqartartut atorlugit atortorissaarnerulerlerlu pissutigalugu aallarniutaasinnaapput annertuumik ajornartorsiutinik taakkuninnga qaangiiniarnissat. Nunat suliffissuaqarfisut, Nunallu Avannarliit ilanngullugit, akisussaapput suliniummi tassani siuttuussallutik. Avatangiisit tungaasigut allanngorsaaneq inuiaqatigiit patajaannerulernissaannut annertuumik kinguneqarsinnaavoq, aningaasaqarnerup suliffissaqartitsiniarnerullu tungaasigut. Avatangiisinik eriaGINNINNISSAQ nungusaataangitsumillu ineriartortitsinissaq sakkugalugit, nunarsuup ilaani tamaani politikikkut ataqatigiissaarinikkut periarfissaqarlarsitsinnaavoq ineriartortitsinermi siuariarnermut, suliffissaqartitsinikkut pissarissaarnissakkullu, saniatigullu avatangiisinik eriaGINNINNISSAQ aamma annerusumik soqutigineqarnerulersinnaavoq. Teknikkip tungaatigut nutaanik ineriartortitsineq nutaanillu piginnaatitaaffeqalernerit kingunerisinnaavaat nutaanik nioqqtissianut niuerfissaqalernerneq kiffaartuussiffissaqalernerlu allaat nutaanik suliffissaqartitsilerluni. Taakku Nunanut Avannarlernut nunanullu eqqaamiuinut atuutissaapput.

Pilersaarusionermi anguniagassat

Nunat Avannarliit nungusaataangitsumik ineriartortitsinermik pilersaarusiaat tunngavigineqassaaq nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq tunaartaralugu allanngorsaanerme, Nunallu Avannarliit akornanni ingerlaavartumik suleqatigiinnermi.

Taanna pilersaarusiaq pingaarnarpaajulluni aalajangiisuulluni tunngaviusaaq, Nunat Avannarliit immikkut pilersaarusioneranni qanorlu iliuusissanik ilusilersuineranni. Maliinnarpaali Nunani Avannarlerni suleqatigiinnermi pingaarnersiorlugit tulleriaarinerit.

Naalakkersuisut qullersaasa pingaartilluinnarpaat tunngaviatigut isumaqatigiinerit nungusaataangitsumik ineriartortitsinermut tunngasut sulinerme ataqatigiissaartariaqartut inuiaqatigiini akisussaaffeqarfinni tamani, isumaqatigiillunilu avammut nalunaarusiami anguniagassatut erseqqissarneqarnissaat akisussaaffeqarfiit tamaasa eqqarsaatigalugit naqissuserneqassasoq nungusaataangitsumik ineriartortitsinissami qitiutinneqarnissaannik.

Pilersaarusiaq ima aaqqissugaavoq arfineq marlunnik suliniutissanik immikkoortortaqlarluni tamanut tunngassusillit, makkuusut: Nungusaataangitsumik nioqqtissiorneq atuisuunermt tunngasut pillugit, inooqatigiinnermt tunngasut annertussusiat pillugu, silaannarmut tunngassusillit pillugit, pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerannut tunngassusillit pillugit, immamut tunngassusillit pillugit, akoorutissallu atorlugit atortunut tunngassusillit pillugit, kiisalu inuussutissarsiornerup ulorianartuunnginnissaanut tunngasutillit pillugit. Taakku tamanut atuutussat immikkoortut tamarmik pingaaruteqarput naalakkersuisut qullersaasa isumaqatigiillutik avammut nalunaarusiaata erseqqissarneqarnerani, pinngortitat uumassusillit pingaartinneqarnissaat, silaannarmik, nunaatinik imermillu mingutsitsinnginnissat, atoqqissinnaasunik atoqqinneqarsinnaangitsunillu peqqumaatinik kiisalu peqqinnissamat ajoqutaasunik pinngortitamillu mingutsitsissutaasiinnaasunik atuinernik atorunnaarsitsinissat.

Taaku tamanut atuuttut suliaasat ilaat anguniar- niakkat tassaapput, pinngortitamut tunngassusillit, peqqinnissamut tunngassusillit, socialimut tunngas- susillit, aningaasaqarniarnermullu tunngassusillit, iluatsisinnaasut immikkoortortat tamarmik ataqat- igiiaartumik anguniagaqarnermik nungusaa- taanngitsumik ineriartortsitsinissaq siunertaralugu suleqatigiineratigut. Taamaammat pilersaarusiap 'assakaasulli qeqqatut qiterissavaa', immikkoor- tortat piareersalereernissaat ataqatigiissaarinissa- mut suliaqarnissaminut eqqarsaatigalugit pinngor- timik illersuinissamik nungusaataanngitsumillu ineriartortsitsinissamik. Immikkoortortat eqqarsaa- tigineqartut tassaassapput, nukissiorfinnut tunngas- susillit, angallannermut tunngassusillit, nunaate- qarnermut tunngassusillit, orpippaassuaateqarner- mut tunngassusillit kiisalu aalisarnermut tunngas- susillit.

Nunani Avannarlerni suleqatigiinermi nungusaa- taanngitsumik ineriartortitsinermi pilersaarutit qiterissavaa soorlu siullerpaamik pilersaarutitulli, Nunat Avannarliit ilaat annerpaamik anguniagalik qanoq iliornissamut maligassiuinissami kivitsisuusi- nnaalluni nuna tamakkerlugu, nunallu assigiinngi- tsut akornanni.

Nunat Avannarliit nunarsuaq tamakkerlugu malunnaataat

Nunani Avannarlerni suliniutip siunertaa unaavoq, tunuliaqutaassalluni ataatsimut qiimmassaataas- salluni nunanik allanik isumaqateqarniarnerni nungusaataanngitsumik ineriartortsitsinissaq eqqartorneqartillugu. Takorqinneqarsinnaasut ilagaat pisussaaffiit arlallit Johannesburgimiit siullitissallugit pilersaarutit nunanit avannar- lerningaanserut pilersaarutit piviusunngortin- nissaannut tunngasut. Nunat Avannarliit ilaatigut pingaaruteqarsimapput, silarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuaatit suliarineqarqinneranni tuni- sassiorneq atuisuunerlu pillugit ukiut qulit inger- lanerini atuutussanik, killilersuutissanik maleru- agassiornermi.

Nunani Avannarlerni suleqatigiineq nunarsuaq tamakkerlugu suliniutini sunniuteqaqataasimavoq,

aamma EU-mi. Allatigut Nunat Avannarliit suleqa- tigiinnikkut sunniuteqarfigisinnaassaasat nunat assigiinngitsut akornanni ilaatigut ukunaniissin- naapput: EU-mi, OCD-mi CDS-milu immamit pissar- siarineqarsinnaasanik atorluanaissaq, pinngortita- mut naleqqussagaq nioqqutissiornermi politikki sakkugalugu, kemii atorlugu atortussanik uloria- nartunik killilersuinikkut, pinngortitamillu atui- nermik tunngasunik atortussanik siuarsaanikkut, nukissiuutit nutaangorteqqissinnaasat nukissiuu- tinillu pitsaanerusemik atorluanaissamik kiisallu aningaasaqarnikkut allatigullu aqutsinermut tunngasuni.

Nunat Avannarliit, silarsuarmi pisuunerpaanut naatsorsuutigineqartut nungusaataanngitsumik ineriartortsitsinissaq pillugu akisussaaffitik nalu- nngilaat. Anguniagassarlu tassaassaaq, inuiaqatigiit akisussaaffimmik nalunnginnittut, siunissami pilersitsissasut periarfissanik allannguutissanik pitsaasunik.

Nungusaataanngitsumik ineriartortsitsinissaq nunani ataasiakkaaginnarni immikkoortortani- luunniit ataasiakkaani kisimi pilersinneqarsinn- annigilaq. Europami nunarsuarmilu tamarmi ineriartortitsineq annertuumik Nunanut Avannar- lernut aalajangiisuusaaq. Nunat assigiinngitsut akornanni niuerneq, nunanut assigiinngitsunut annertuumik atassuteqaataavoq. Tassunga atati- llugu assersuutigineqarsinnaapput taassallugit mingutsitsisarnerit nunat killilerfi qaangerlugit pisartut silap allanngoriartornera kiisalu aning- aasaqarnikkut inooqatigiinnikkullu ineriartorti- tsinerit. Ilutigaluguli nunat avannarliit nioqqutis- siornerat atuisuunerallu annertuumik nunani allani avatangiisinut tamaviaarnaqutaalluni.

Nungusaataanngitsumik ineriartortsitsinissaq siunertaralugu suliaqarnissami aamma naatsor- suutigineqassaaq nunat – immikkoortortallu – akisussaaffittik paasissagaat, suleqatigiinermillu aallartitsillutik nungusaataanngitsumik ineri- artortsitsinissamik tamanut soqutigisaqatigiinnut iluaqutaasinnaasunik suliniutissanik. Nunani Avannarlerni pilersaarusioreneq sapinngisamik allisittariaqarpoq aamma immikkoortortat Nuna-

nut Avannarlernut ungalisimallutik qaninnerit suleqataanissaannik, pissutigalugu nunat avannarliit immikkut ittumik annertuumik periarfissaqarmata suleqatigiilluarneq aqputigalugu tapertaa-luarsinnammata nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami.

Naalakkersuisut qullersaasa erseqqissareerpaat, nunat inoqqaavisa nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami allannorsaaniarnermi pingaaruteqarnerat. Rio-mi isumaqatigiilluni avammut nalunaarutip aalajangersarpaa, nunat inoqqaavisa nalunnisaqarnermik ilitsoqqussaminnullu periaatsinik atortoqarnerminni pingaaruteqartut pingortitamik eriaginninissaamut apeqputinullu ineriartortitsinermut tunngasutilinnut. Nunani Avannarlerni, nunap inoqqaavisut taassat tassaapput Saamit Inuillu. Nunat Avannarliit suliniuteqarput nunat inoqqaavisa soqutigisaasa tapersersorneqarnissaannik, suliniutillu ingerlanneqaannassapput nunat inoqqaavisa pisinnaatitaaffisa nakussasarnissaannut politikikkut paaseqatigiineermik tunngaveqarnikkut, soorlu assersuutigalugu nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiilluni avammut nalunaarutip isumaqatigiissutigineqarsimasullu aqputigalugit. Nunat Avannarliit suli qularnaartuarniarpaat, nunat assigiinngitsut akornanni nunarsuaq Nunallu Avannarliit akornanni nunat inoqqaavisa pisinnaatitaaffisa illersorneqarnissaat, akuutinneqartarnissaallu, nunanut immikkoortortanut ilitsoqqussanut tunngasut, inuussutissarsiornermut tunngasut, inooriaaseqarnermullu tunngasut pillugit aalajangiisarnerni.

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamik suleriaaseqarnissaq tapersersoneqassaaq, Nunani Avannarlerni nunanilu taakku avataanniituni, pitsaasumik atugarissaarnissaq siunertaralugu. Nunani Avannarlerni pilersaarutip inaarsaatigissavai nunat avannarliit ataasiakkaat pilersaarusiataat allallu nunarsuup ilaani tamaani pilersaarusiata nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq siunertaralugu pilersaarusiata, taamaalillutillu iluaqutaasinnaallutik nunat assigiinngitsut akornanni suleqatigiiffinni suliaasimasunut. Suliakkut tassuuna Nunat Avannarliit taamaasillutik siuarsaa-

qataallutillu tapersersueqataasinnaapput nunat assigiinngitsut akornanni akisussaaffeqartumik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami suleqataanissamut.

Anguniarniakkat

Allannorsaatisannullu periaasissani pingaartumik apeqputit pingasut inuiaqatigiinni ineriartortitsinerup tungaatigut soqutiginarlutillu apeqquuserneqarsinnaasut nunat suliffissuaqarfiusut ineriartortitsineranni, ukuupput: Nunarsuarmut siaruarneq, paasissutissiisaqarfisigut ataqatigiinneq, nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq. Nunarsuarmut siaruarnerup pitsaaqutigaa inuussutissarsiornerup niuerneramik tunngaveqartut silarsuarmi assigiinnerusumik ingerlanneqarnerata alliertortik-kiaartuarnarata nunat assigiinngitsut pisooqataaffi-anni.

Paasissutissaqarfinnik pilersitsilluni ineriartortitsinerup kingunerissavaa, inuiaqatigiini pisorta-qarfinnillu ataqatigiinerit pitsaanerujussuarmik erseqqinnerulernissaat. Paasissutissaqarfinnik pilersitsiffinni ilisimasaqarlunissaq nioqputis-sionnissami pingaaruteqarneraassalluni, siunis-samilu nunani suliffissuaqarfiusuni pingaaruteqarnerpaassalluni porsaanikkut periarfissuineq. Paasissutissanik teknikkip aamma periarfissaqalersissimavaa inuussutissarsiornerup tungaatigut, inuinnaat akornanni, inuiaqatigiit iluani politikimullu tunngasutigut atassuteqarfiusinnaasut nutaat.

Nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami pissanganartuuvooq qanoq inuit iliuusaasa, nioqputis-siornermi atuisuuneramilu periaasaasa naleqput-tunngorsarnissaat pinngortitap periaasianut pinngortitallu attassisinnaaneranut, illuatungaatigullu ungasinnerusumi sianigissallugit aningaasaqarnikkut inoqatigiinnikkullu piumasaaqatit. Pisariaqar-tinneqassaaq nioqputis-siornermi atuisuuneramilu pissutsinik ineriartortitsinissamik aningaasaqarni-arnerup allisikkiartuaarneqarnerata avatangiisit artorsartinneqannginnissaannit immikkoortitsisinnaaneq. Aamma pinngortitamit isumalluutit uumassusillit atorluarneqassapput illersorluarne-

qarlutillu atoqqinneqarsinnaanissanut killigeqqusaasut iluanni, pinngortitamilli peqqumaatit atoqqinneqarsinnaanngitsut imak atorpeqassapput pinngortitap kaaviaartitsineranut illersuimik, aamma atoqqinneqarsinnaasunik allanik periarfissat tapersersorneqarlutillu ineriartortinneqarlutik.

Inuiaqatigiini aningaasaqarnerup tungaatigut aamma anguniagassaq pingaartoq tassa aningaasaliiffigissallugit inunnut peqqinnisaaq pillugu aningaasalersuutit aamma pingaarnertut meeqqat inuusuttunullu pillugit aningaasalersuutissat.

Nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiitt FN-i aqquutigalugu annertuumik isumaqatigiissutigisimavaat ataatsimoorluni nalilersuineri pingaartumik immikkoortortat sorliit nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami ilaatinneqassanersut. Isumalioqatigiissitat Brundtland-ip siuttuuffigisaasa nunarsuarlu tamakkerlugu ataatsimeersuarnerit Riomi Johannesburgimilu pisut uparuagaat tassa nunarsuarmi piitsuunermit avatangiisinullu tunngasut pingaarnertut anguniarneqarnissaat suliniutigineqassasut. Piviusunnortitsinissamik pilersaarusiimi Johannesburgimeersumi naqissuserneqarpoq piitsuunermik nungusaanissaq ullutsinni nunarsuarmi suliassani anguniagassat pingaartinneqarnerpaassaq nunarsuaq tamakkerlugu, pinngitsooranilu piumassalluni nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami, pingaartumik nunani kinguarsimanerusuni.

Piitsuususeq eqqarsaatigalugu Nunani Avannarlerni eqqarsaatigineqartarpoq gruppinut ataasiakkaanut, amerlanerit agguaqatigiissillugit akissarsiaannut nalleqqiullugit, akissarsiakitsuararsuanut tunngatinneqartarluni, aamalu inooqatiginnikkut ajornartorsiutinut assigiingitsunut tunngatinneqartarluni. Silarsuarli tamaat eqqarsaatigalugu imaappoq, nunarsuarmi inuppaalupparujussuit inuupput minnerpaamik inuussutissaqarsinnaanerup ataani. Ukioq 2000 akuersissutigineqarpoq FN-nimi Milleniedeklaration-imi (FN-p ukiut tusintillit anguneranni isumaqatigiilluni avammut nalunaarusiaa) aalajangersimasunik anguniagassat piitsuususermik nungusaaniarnissat. Taakku angu-

niarniakkat takutippaat piitsuuneq aningaasaqarnermut, inooqatigiinnermut/peqqinnissamullu tungasunik aallaaveqartoq.

Piitsuuneq akiorniarlugu suliniuteqarnek nunani avannarlerni suliassatut siulluutassatut isigineqarpoq. Kisiannili ineriartortitsinermik politikki nunani avannarlerni suleqatigiinnermi Nordisk Ministerrådip iluaniinngimmat nunat avannarliit piitsuususermik akiuniarneq pillugu politikkiat uani pilersaarusiimmi eqqaaneqarsimangilaq.

Riomi Johannesburgimilu ataatsimeersuarnerit kingorna annerusumik paasineqarnerulersimapput nunarsuaq tamakkerlugu avatangiisinik ajornartorsiutit killeqanngitsut annertutiginerannik qanorlu iluseqarnerannik. Taamaammat Nunani Avannarlerni nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut allanngorsaannissat annertuumik nukissaqarluni ataatsimoorussamik allanngorsaannissamut suliniatoqartariaqarpoq – nunarsuarmi siammariartornermi ineriartortitsinermilu inuiaqatigiinni nunarsuaq tamakkerlugu – eqqarsaatigalugit avatangiisit, pissarissaarnissaq, Nunat Avannarliit tamaasa eqqarsaatigalugit. Siumut isilik politikki periaatsillu tunngaveqartut politikikkut aalajaatsumik tunngaveqartut inuiaqatigiillu piumassusii allanngortitsinissamut tunngaviullutik, Nunani Avannarlerni 2020 tikillugu ineriartortitsinissamut siunertarisaq patajaatsumik inooqatigiinnermut anguniarneqarsinnaavoq. Siusinaarluni periaaseqaraanni suli siunissami periarfissat pitsaanerulersinnaapput.

Piviusunnortinnissaa suliareqqinneqarnissaalu

Pilersaarusiimi anguniarniakkat qanorlu iliorsimanerit pillugit suliareqqinneqarnissaannut nunani avannarlerni naalakkersuisut qullersaasa pingaarutilimmik akisussaaffigaat, pilersaarullu pingaaruteqassaaq nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu politikikkut isummerfigineqalerpat. Pilersaarutip piviusunnortinnissaanut naatsorsuutigineqarpoq eqeersimaartumik suleqatigarnissaq immikkoortortat assigiinngitsut iluanni, soorlu kommunit, niuerneramik suliallit suleqatigiillu naalagaaffiup ataaniinngitsut.

Pilersaarusiame suliareqqitami qanoq iliornissat pillugit allaaserineqarsimapput nungusaataangitsumik ineriartortitsinissamut pilersaarutit ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu, 2020 tikillugu, anguniakkallu iliuusissallu 2008 tikillugu. Taakku anguniakkat qanorlu iliornissat tunngaviussapput tulliusussanut oqaasertalersuutissanut pilersaarutitut immikkoortitaartunut qanorlu iliornissami pilersaarusiornernut, aammalu allanngorsaanerup

ingerlaavarnerani Nordisk Ministerrådip iluani immikkoortortaqaqfinni naleqqussaansat nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq siunertaralugu. Paasissutissaaluit pilersinneqarsimasut pilersaarutit suliareqqinnerani ammatinneqarsimapput, taakkualu tulleriiaarnerat saqqummersinneqarsimavoq upernaakkut 2003-imi. (Aamma takuuk kapitali 16).

2.

Nungusaataangitsumik nioqqtissiornermi atuisuunermilu periaasissat

2020 tikillugu nunat avannarliit siuarsaaqataaniaput patajaannerusumik ineriartortitsinissamut ikaarsaariarnissamut, aningaasaqarnikkut alliertortitsinerit avatangiisinillu mingutsitsinerit annerusumik atassuteqarnerat peersinneqarsinnaappata. Silarsuaq tamakkerlugu isigissagaanni Nunat Avannarliit siullerpaajuniarput suliniarnermi Johannesburgimi anguniarniarlugit aalajangiussat piviusunngortinniarnerni massakumiit allanngortittariaqartut nioqqtissiornermi atuisuunermilu pissutsit pitsaanngitsut allanngortinneqarnissaannik.

FN-ip ataatsimeersuartitsinerini Rio de Janeiromi 1992-imi, Nunarsuarlu tamakkerlugu ataatsimeersuarnermi (WSSD)-mi Johannesburgimi 2002-mi, avatangiisit ineriartortitsinerlu pillugit, nungusaataangitsumik nioqqtissiorneq atuisuunerlu, apeqquutaapput pingaarutillit. Piviusunngortitsinissamillu pilersaarusiarni WSSD-mi isumaqatigiisuteqineqarsimasumi ima allasimalluni:

» Annertuumik allanngortitsinissaq pisariartinneqassaaq qanoq inuiaqatigiini nioqqtissiornerup atuisuunermullu tunngasunik allanngortitsinissami nunarsuarumi nungusaataangitsumik ineriartortitsineq anguneqassappat. Nunat tamarmik siuarsaaqataasariaqarput atuisuunermi niuerneramilu patajaatsunik iliussissaliornikkut, nunallu siuarsimasut siuttuusariaqarput ...«

Pingaaruteqarluinnarpoq nalilersuinerit pissasut nungusaataangitsumik ineriartortitsinissamut killigeqqusat iluanni. Aningaasaqarnikkut ineriartortitsinerup tunngavigai nungusaataangitsumik nioqqtissiornermi atuisuunermullu periaasit, taamaammallu pingaaruteqarnerpaatut

anguniagassallutik nungusaataangitsumik ineriartortitsinissami suliniarnermi periaasiornermi. Aningaasaqarnermut alliertortitsinerup avatangiisinillu mingutsitsinerit ataqatigiinerat assigiinngitsutigut pingaarutitligut millisartariaqarput.

Ataani taaneqartut tunngavigineqarput nunani avannarlerni nungusaataangitsumik nioqqtissiorneq atuisuunerlu pillugit suleqatigiinermi.

Akisussaaffiit tamanut kisiannili allaassuseqarsinnaasut
Nungusaataangitsumik ineriartortitsinermi suliaqarnermi qitiusutut tunngavissatut isigineqartoq FN-ip tungaaniit tunngavigineqartoq, nunarsuarumi nunat soqutigisaqatigiinerat, kisiannili assigiinngitsumik akisussaaffeqarnerat nunarsuarumi avatangiisit pillugit ajornartorsiutinik qaangiiniarnermi.

Akisussaaqataanerit ataatsimullu iliuitsit
Kikkut tamarmik nungusaataangitsumik nioqqtissiornermi atuisuunissamullu pitsaasumik periaaseqarnissanut suleqataasariaqarput. Ataatsimoorussamik akuutitsilluarnikkullu inuutissarsiornikkut sulialinnit, suleqatigiiffinnit, qitiusumik

pisortaqarfinnit immikkoortortanilu akisussaaffilinnit inunnillu ataasiakkaanit suleqateqarnikkut naatsorsuutigineqarpoq anguniakkamik paaseqatigiinerunissaq, tamarmillu akisussaaffimmik tigusineratigut periarfissaqalersinnaallutik suleqataalluarnissaminnut.

Pinnngortitap pissusiinut qanilliaruaarnissat

Pinnngortitap ataqatigiinnerata pissusii taamaamat paarineqarluartariaqarput inuiaqatigiinnilu sulinerit pissapput pinnngortitamik eriaginninissamik killiliussat iluanni.

Eqqarsaqqaarluni siulliumiarnermik periaaseq

Eqqarsaqqaarani siulliumiarnermik periaaseqarnerup kingunerissanngilaa ilisimatuuat nangaassuteqarnerat kisimi pissutaassasoq tunngavigineqassalluni avatangiisinik ajornartorsiutinut qanoq iliuusissanik pilersitsininnginnermut.

Mingutsitsissut akilisitsinissaannik periaaseq

Periaaseq imaattoq, mingutsitsisup akilissagaai mingutsitsisimanerup kingorna aningaasartuutit, kingunerissavaa mingutsitsisimasup pinngitsoorani ajoqusersimasaminut akissaajaataasut akilertassagai. Mingutsitsisorlu aningaasartuutissat qanoq atsiginissaannik saqqummiiffigineqarpat iluaqutaasinnaalluni avatangiisit pitsaanerulernerannik mingutsitsinernullu aningaasartuutit millilernissaannik.

Politikkiimut tunngassusillit ataatsimut aaqqissuunnissaat

Siunertaqarluarnikkut sulilluarnikkullu nungusaataannngitsumik niuvernermi atuisuunermilu pissutsinik suliniarnerup pisariaqartippaa politikikkut partiinut pituttorsimannngitsumik immikkoortortanut assigiinngitsunut isiginninnissaq, politikikkullu ataqatigiissaarinissaq aalajangiisarfiit assigiinngitsut akornanni, ataqatigiissaarinissaq immikkoortortat soqutigisaannik kiisalu aqutsinissamik sakkussat aningaasaqarnerup atorluarneqarnissaanut iluaqutaasinnaat.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Pilersaarutigaat pilersitsiniallutik nungusaataannngitsumik nioqqusiornermi atuisuunermilu sakkussanik. Taama angusaqarnermi suleqatigiinissaq pisariaqarpoq pisortaqarfiit akornini, inuutissarsiornerup iluani, kommunit suleqatigiiffiillu akornanni, annertuumillu pingaaruteqassalluni. Taamaaliornissamik pisariaqarpoq eqeersimaatumik isumasioqatigiinissaq piumasariakkanik pisarialinnik killiusussanik piviusunngorsaanerme.
- Annertussavaat aningaasaqarnermi aqutsinermi sakkussat aammalu suleqatigiinermi atortuassallugit avatangiisit pillugit aningaasalersuinerneq tunngasuni politikikimi, saniatigullu periarfissat misissorlugit qanoq taakku aqutsinermi sakkut Nunani Avannarlerni atornerqarsinnaanersut. Nunat Avannarliit aamma sulilalersussavaat avatangiisinut ajortumik kinguneqartitsisartunut naalagaaffimmit ikiorsiutaasartut tapiissutinik allannortitsinissaaneq atorunnaarsitsinissaanerluunniit.
- Piumasaraat pisortaqarfiit ingerlassinermi aningaasalersuinerminni aamma inuiaqatigiinni akisussaqaataanerup iluani periafissartik atorluassagaat erseqqissumik avatangiisit pillugit isummernissaminni ileqqorissaarnermillu ingerlatitsinermi aningaasalersuinerminnilu kiisalu siuarsaaqataallutik inuiaqatigiit akisussaaffinik ingerlassinermi.
- Sulissatigissavaat ilisimatusarnerup tamanut ammasup nutaamillu isumassarsiat annerusumik ineriartortinnissaasa aamma teknikkikkut atorulersuutit avatangiisinut naleqqussarneqarnissat siaruarsarneqarnissaallu.
- Pilersaarutigaat nunarsuup ilaani najukkaminni avatangiisit soqutigineqarnissaata tunngaatigut ataqatigiissaarilluarnissaq nukittorsartariaqarpoq. NMR (Nordisk Minister Råd)-ip sulissutigeqqinniarpai periaasissat atornerqartussat immik-

koortorta qarfiit ataasiakkaat tamarmik nungusaataangitsumik ineriartortitsinerup piviusunngortinnissaanut akisussaaffigisassaannik pilersitsiniarlutik.

- Nunat Avannarliit pilersaarutigaat erseqqissunik kalerrisaaruteqarniarlutik tamanut naalagaaffinni kommuninilu suliffeqarfinnut patajaatsumik atuisuunerup nioqqutissiornerullu tungaatigut piunasaqaatinut ilaasariaqarnerannik. Tamanut ammasoq qorsummik taasaq pisiniartarnermi politikki aammalu avatangiisi-

nut pitsaaqutaasussat periaatsit pingaaruteqassapput suleqatigiinnerni qanorlu iliorfinni.

- Pilersaarutigaat erseqqissunik kalerrisaaruteqarfinnilu suliffeqarfinnut nungusaataangitsumik nioqqusiornermi atuisuunermilu piunasaarinqartunut tapersersoqqullugit. Tamanut ammasup qorsummik pisiniartarnermik politikki aammalu periaatsit avatangiisinut pitsaaqutaasussat pingaaruteqassapput suleqatigiinnerni qanorlu iliornerni.

3.

Inooqatigiinnerup pingaaruteqassusia

Nunani Avannarlerni inooqatigiinnerup tungaatigut siunissami pingaarnerpaatut siunertarinqassaaq Nunani Avannarlerni atugarissaarnermut tunngatillugu ilusiliap nangittumik pitsanngorsaqqinnissaa. Pingaarutilimmik siunissami naatsorsuutigineqassaaq, tamanut ammasup atugarissaarnerup aningaasalersornerani, suliffissaqartitsinerup tungaatigut periarfissaqarluarneq, suliffissaqartitsinikkut neqeroorutit amerlilernerat atugarissaartitsinissamullu periaatsit sulerusulersitsisut amerlinerisigut. Siunertaralugu patajaatsumik suliffeqarnissaaq, suli Nunani Avannarlerni annerusumik sulissutigissavaat suliffeqarfinni arnat angutillu assigiinnerusumik atugaqartinneqarnissaat oqilisaaffigineqarnissaallu suliffeqarnerup ilaqutaqarnerullu ataqatigiisinneqarnissaa anguniarlugu. Tassunga atatillugu immikkut anguniagassat pingaarutillit tassa suliffissaqarnerup tungaatigut ajornartorsiornerpaat tapersorsorneqarnissaat aammalu annerusumik suliffissaqarnerup tungaatigut timikkut innarluutillit periarfissinneqarnissaatigut. Inuiaqatigiit agguataarnerisa ineriartortinnera annertuumik piumasaqartitsivoq Nunani Avannarlerni pingaartinneqassasut aningaasaqarnermut inooqatigiinnermullu tunngasut utoqqalilersiutissat atugarissaarnissamullu patajaatsunik pitsaannerpaanillu atugarissaarnissaaq pillugu kiffartuutissat. Patajaatsumik inooqatigiinnerup tungaatigut suliassap pisariaqartippaa Nunat Avannarliit anguniagassanik periaasiornissaat; ineriartortinniarlugit inuiaqatigiit akornanni ilisimaneqareersut kikkut tamarmik peqqissulluartaunissat patajaatsumik ineriartortitsinermi ilinniartitaanerup siuarsarneqarnissaa; kultureqarnerullu ilaatikkiartuaarnissaani aamma akuutinneqarssalluni kultureqarnikkut suliallit qanittumik isummersoqatiginerat.

Oqaluttuarisaaneq eqqarsaatigallugu Nunat Avannarliit atugarissaarnissaaq pillugu aningaasaqarnermut politikkiat tunngaveqarpoq tamanut suliffissaqartitsinissamut agguaalluarnermullu politikki siunertalik pissamaatit aningaasarsianillu agguaalluarnissaannik. Nunanilu Avannarlerni periaatsip ilisarnaqutigaa suliffeqarfiit naammassinniluarsinaasut suliffissanillu annertuumik

periarfissaqartitsisut angutinu arnanullu, naamagi-nartunillu akissarsiat tungaasigut aaqissuusinerit, atorfeqarfiit toqqissisimanartut, ilinniartitaaneq pitsaasoq, piitsut amerlanngitsut, akissarsiat tungaviullutik inooqatigiinnerup tungaatigut ajunngitsorsiasat naalagaafimmillu aningaasalersukat atugarissaarnissami ajunngitsorsiasat inuiaqatigiinut tamanut atuuttut.

Nunat avannarliit atugarissaarnissaq pillugu politikkiat anguniagassarpoq kikkunnut tamanut soqutiginaatilimmik. Nunani Avannarlerni innuttaasut utoqqaanerujartorput. Utoqqaat amerliartornerat inuusuttullu ikiliartornerat annertuumik malunnarsisimavoq. Nunani Avannarlerni tamani ilaarneqaleralluttuinnarsimavoq pissuseq, ikinnerit suliffeqartut amerlanerillu suliffitik qimallugit siumoortunik utoqqalinersiaqalersut.

Sverigep, Danmarkip finlandillu ilisarnaqutigaa kinguaariit assigiingiaaernerujussuat, ugguuna erseqqinnerulluni inuusuttut suliffissaaleqinerujussuatigut. Inuusuttut aalajangersimasumik suliffeqarlerarnerat allangorsimavoq ilaatigut pissutsinut ilaalluni siviruserumik ilinniartitaaneq annerusumillu utaqqiisaagallartut aqissuussat pissutaasarlutik. Kingunerivaallu ilaqaqalerarnerup meerartaanerillu aatsaat utoqqaanerulernerimi pisarlerneru.

Pissuseq Nunani Avannarlerni ilaarneqaleriartorsimasoq kingusinnerusukkut aalajangersimasumik suliffeqalerarneraq sivirusumik suliffissaaleqisarnermit, sivirusumik sulisinnaajunnaarnerit napparsimanermik tunngaveqartumit, siumoortumillu pensionisiaqalerarnerit, ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu kingunerissavaat aningaasagarnerup minnerulernera taamaalillunilu akileraarnerup tunngaviisigut aningaasartuutaasartut millissapput atugarissaarnissamat aningaasalersuutaasussaagaluit.

Inuiaqatigiit agguataarnerisa allaatigineqarnerata ineriartortikkiartuarnera ilutigalugu Nunani Avannarlerni pisortaqarfanni aningaasartuutaasartunut nanertuutaasaaq. Ullumikkut pisortaqarfiit aningaasartuutisartagaasa sisamaraarterutaat pissuteqarput qassinik ukioqarneq apequtaalluni aningaasartuutinik, -tassa imaappooq aningaasartuutit meeqqerivinnut, atuarfeqarfinnut aamma utoqqalinersiuteqarnermut, suliaqarnernullu utoqqaat atugarissaartinnissaannut suliniutinut. Utoqqalinersiuteqarnermut aningaasartuutit Nunani Avannarlerni naatsorsuutigineqarput BNP-mut ilaallutik alliaartussasut ukiut qaninnerit 40-t ingerlaneranni naak alliaartornerat assigiingiaaassagaluarluni.

Naalackersuinikkut suliffissaqartitsinerup tungaatigut arriisaalersimanerup ilisarnaatigaa Nunani Avannarlerni arlalinni suliffissaqartitsinerup tungaatigut pilersimammata naviarnartorsiornerit inooqatigiinnermut tungassuteqartut: pingaaruteqanngitsutut misigisimalerneq aamma tamanna pissutigalugu immikkoortitaasutut pissuseqarneq. Nunani Avannarlerni – Island Norgilu pinnagit – inooqatigiinnikkut tapiisutaasartut annerujussuarmik pingaaruteqalersimapput inuit inuutinniarnernannik, soorlu annerusumik eqqarsaatigalugit meeralillit kisermaat, inuuniarnarnerminni navianartorsiuulersinnaammata meeraqanngitsunut utoqqaanerusunut aappariinut naleq-qiullugit. Nunat Avannarliit ilaanni innuttat Europap avataaneersut akissarsiakinnerpaat akornanni amerlanerujartornerat nalinginnaalieriarporpoq.

Ikiaroornartunik, tupamik, imigassamik, peqqinnanngitsunik nerisaqarneq, timimillu annikippallaamik sammisaqartitsineq, assigisaallu pissutaapput amerlanertigut aningaasaqarnikkut inooqatigiinnikkullu immikkuulernerimik aamma ajoqutaalluinnartunik kingunerlutsitsisinnaalutik inunnut ataasiakkaanut inuiaqatigiillu tamaasa eqqarsaatigalugit. Peqqinnanngitsunik nerisaqarneq, peqqinnanngitsumillu inooriaaseqarnerit, sananeqarnermillu tunngaveqartut pissutsit navianartorsior- titsisinnaapput pissuanartorsior- titsisinnaallutillu inooqatigiinnerup tungaatigut aningaasalersu- innermut ataavarsinnaanissaanullu atugarissaarfe- qarfiup ataqatigiimmik aqqissulluarsimaneranut.

Ilinniartitaanerup pingaaruteqassusia ataatsimut isigalugu pingaaruteqarpoq inunnut ataasiakkaanut inuiaqatigiinnullu. Inummumut ataasiakkaamut il- inniartitaaneq periarfissaqalersitsisarpoq anneru- sumik inuunermik naleqalersitsilluni pitsaasunillu periarfissaqalersitsisar- luni suliffissaqarniarnerup tungaatigut. Inuiaqatigiinnut pingaaruteqarpoq periarfissaqalersitsisarami aningaasarsiornerup alliaartorneranut ineriartortitsiner- nullu kikkunnut tamanut atuuttunik tunngaviusunik tamanut pingaarutilinnut tapertaallu- artunillu inuiaqatigiit ataqatigiilluarnissaannik. Nunani avannarliit piginnaassuseqarnerat allann- gutissanut nutaamillu

periarfissanik eqqarsarnermut pingaaruteqassapput ineriartornerup ingerlanera sangutissallugu sulipatajaannerusumut. Ilinniartitaanermik ilisimat-sarnermillu pingaartitsineq tunngavigaanni pingaarutilimmik tunngavissaqalersitsissaaq. Silarsuaq tamakkerlugu qiviaraanni, ilinniarti-taaneq nunani avannerlerni, qanoq qaffasi-tsiginersoq, annertuvoq.

Ilinniartitsinerli nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu iluaqutaasinnaavoq ilinniartitsisunut, atuartunut ilinniagartunullu atuarfinni ilinniarfinniluunniit tamatigut tapersorneqarluni nutaanik isumassarsinernik pimoorussinermillu misiligutinik pisimasorpalaar-tunik pilersaarusiornerni ataqatigiissaasallugu qanoq isikkoqassanersoq nungusaataanngitsumik ineriartortitsineq atuartitaanerup tungaatigut.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Nukittorsarniarpaat nunat avannarliit sun-niuteqarfii EU-mi/EES-simi suleqatigiineq /Lissabon-imi ingerlanneqartoq
- Nukittorsarniarpaat nunani avannarlerni pissarissanissaq pillugu ilisimatusarnerup

siunertarisaasa inernerisa siaruartinneqarnissaat, oqallusigineqarlutik atuuttussanngortinneqar-lutillu Nunani Avannarlerni avataanilu

- Erseqqissarniarpaat pilersaarutaasoq suleqati-giilluarnissaq pillugu ilusilersuinissami tamani/ tamanullu ilusilersuinissami Nunani Avannar-lerni.
- NMR ilagalugu sakkortuumik suliniuteqarniarput ataatsimeersuarnermi isumaqatigiilluni avam-mut nalunaarutip WHO-mi ministerit ataatsimee-qatigiinneranneersup ingerlateqqinneqarnis-saanik »Children's Environment and Health Action Plan for Europe« (»Europami meeqqat avatangiisiinut peqqinnissaannullu pilersaar-u-siaq«), Budapest (juni 2004)
- EU-mi sulineq ineriartortinniarpaat »Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Wellbeing« (»Nunani Avannarlerni suleqatigiinneq inuiaqatigiit peqqissuunissat inooqatigiinnerullu tungaatigut atugarissaar-nissaat pillugit«)
- Ilinniartitaaneq siuarsarniarpaat nungusaa-taangitsumik ineriartortitsinermut tunnga-tillugu, taanna tunaartaralugu ilinniartitaanerup iluani ataqatigiisaarinikkut, taamaalilluni nunani avannarlerni inuuneq tamaat ilinniagassanngor-lugu.

4.

Silap pissusiata allanngoriartornera silaannarmillu mingutsitsisarnerit

Silap pissusia pillugu isumaqatigiissutip ungasinnerusiq eqqarsaatigalugu siunertaraa anguniarneqassasooq patajaallisaanissaq gaassinik (drivhusgassinik taaneqartartut) nunarsuup silaannartaani kimittusimanerata inunnit suliaaannit pissuteqartoq ima killeqalissasooq silap pissusianut ajoqutaasinnaajunnaarlugit.

Ungasinnerusumi sulinermi anguniarneqarpoq sivisuunik silaannarmik mingutsitsisarnerni svovldioxid-imik, kvælstof-fimik, uumassusilinnullu aallaaveqartunik silaannarnik aalannguasunik mingutsitsisarnerit, aammalu ammoniakkimik, ima millitigisimassasut pinngortitamut sunniuteqarnernerisa killissaa qaangissanngikkaat (pinngortitamut ajoqusiinissap annerpaamik killinga) aamalu inuit peqqinnissaannut avatangiisinullu ajoqutaannginnissaat eqqarsaatigalugit.

FN-ip Silap pissusianut tunngasunik paasisimasallit sassartitaasa (IPCC)-p uparuarsimavaat silarsuaq tamakkerlugu kiassuseq agguaqatigiissillugu 1860-miili 0,6°C-mik qaffassimasooq, aamma annilaangineqartoq ukiuni 100-ni suli kiassusia alliaartussasooq 1,4-5,8°C-mut. Silap pissusianik tunngasunik paasisimasallit sassartitaasa pingajussaannik pingaarnermik nalunaarusaani isummiussaq unaavoq, massakkut nalujunnaarneqarsimasooq »takussutissat nutaat erseqqinnerusumillu nalunaajaanerit kissassutip qaffakkiartuaarneranut ukiut 50-it kingullit ingerlanerini malugineqarsimasooq pissuteqartoq inuit piliaqannit assigiinngitsunit«. Kyoto-mi ataatsimiissutit allassimaffiat tunngavigalugu nunat suliffissuaqarfillit pisussanngortissimaput taakkuninnga arfinilinnit (6) gassinik (drivhusgassinik taaneqartartunik), tamaasa eqqarsaatigalugit, aniasoortitsisarner-nik millisaanissaminnik, agguaqatigiissillugu procentinik 5-nik 1990-imi aniasoortitsinermit naleqqiullugu, piffissami

2008-miit – 2008-mut.

Nunat Tamalaat Nukissiornermut Allaffeqarfiata – International Energy Agency (IEA) naatsorsuutigaa silarsuarmi CO₂-mik aniasoortitsisarnerit 70 procentimik alliaartussasut ukiuni 2000-imiit – 2030-ip tungaanut nutaanik silap pissusiisa allanngoriartorneranut iluaqutaasussanik pilersitsisoqanngipat. Europamiut Avatangiisinut Allaffeqarfiata – Europeiska miljöbyrån (EEA) uparuarsimavaa patajaallisarniaraanni nunarsuarmi drivhusgassinik taaneqartartunik aniasoortittakkat kimittususiisa 50-70 procentimik millisarneqarnissaat pisariaqartoq, ullutsinni pissutsinut naleqqiullugit, tassami Kyotomi ataatsimiissutit allassimaffiani pineqartut piumasarisat qaangerujussuarsimamatigit. EEA-p naatsorsuutigaa drivhusgassinik aniasoortittakkanik patajaallisaanerup 2010-mi 1990-simi killiffiusimasumut apparsimassasut massakkut pitsanngorsaanermit atortut atortorlugit. EU-p piunasaqaatai eqquutitinniaraanni Kyotomi ataatsimiissutit nalunaarsukkat naaper-

torlugit iliuusereqqusaasut (8 %-inik aniasoortitsisarnert millisimanissaat 1990-imi killiffiusimanut naleqqiullugit ukiuni 2008-miit – 2008-mut) naatsorsuutigineqarpoq taamaammatt sulianerumik iliuuseqartariaqartoq tassungalu ilanngullugu EU-p angissusiliinermut malitarsassaliaata piviusunngortinnissaa.

Silap pissusii pillugit isumaqatigiissutip ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu anguniagai anguneqassappata, pisariaqavipooq aniasoortitsisarnernik millisaanerup annertussusiata annerujussuusariaqarnera. Taamaammatt erserssutaaginnarpoq Kyotomi ataatsimiisutit nalunaarsorfia annikitsuaranngumik alloriarnerusooq, pisariaqassallunilu sakkortunerusunik sukanganerusunik sulilu annertunerusunillu iliuuseqartariaqarluni aniasoortitsisarnernut sakkussanik 2012-p kingorna. Nunat assigiinngitsut akornanni tatigineqarnermik mut nunat avannarliit pingaaruteqalersinnaapput aqquutissiuusinerminunani kinguarsimasunik taaneqartartunut.

Nalunnginneqareemat kiattikkiartuarneq silap pissusiisa allanngoriatornerannut pissutaasoq, allisaataasorlu silaannarmut aniasoortitsinerminingutsitsinerut ajornartorsiutinut, pisariaqarpoq taamaammatt sulianerumik annertunerusunik pimoorunneqassasoq sulianerup iluarsartuussinerminik aniasoortitsisarnert silaannarmik mingutsitsisartut millisarneqarnissaannik. Taamaakkamimi kingunerluutaasartunut peqqinnissap tungaatigut aaqisuussinissat nunani avannarlerni naalagaaffimmit ataasiinarmitt naammassineqarsinnanngillat, pisariaqarlunilu kattullutik suleqatigiinnikkut nunani avannarlerni piimasaasut naapertorlugit, isumaqatigiissutigineqarsimasullu killeqarfiit qaanngerlugit silaannarmik mingutsitsisarnert pillugit isumaqatigiissutaasimasut (CLRTAP) tunngavigalugit, siullermik aqquutigalugu misisuinerit Göteborg-imi ataatsimiisutit allassimaffiat EU:-llu malittarissassiaani eqqartorneqartut naalagaaffiit annerpajoqqusaat pillugit eqqarsaatiginerullugit, silaannarmik mingutsitsissutaa-sinnaasut assigiinngitsut arlallit.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-miit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Sulissutiginiarpaat piaartumik Kyotomi ataatsimiinnermi allassimaffianneersut atulerinneqarnissaat, alloriarnerussammammi siulleq politikkip tungaatigut drivhusgassinik taaneqartartut millisinneqarnissaannut.
- Pilersaarutigivaat ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu pingaarnerpaatut anguniagassaasoq silap pissusiinut tunngatillugu politik-kimi aallartitsinissaq isumaqatigiinniutissanik silarsuaq tamakkerlugit sulianerumik annertunerusunik anguniagaqarnissaq silap pissusii pillugit politikkip mut ukiup 2012-p kingorna. Taamaammatt suna tamaat tikillugu sulissutiginitariaqarput naalagaaffillu amerlanerpaat sapinngisamik ilaatinniarsaralugit silarsuarmi suleqatigiinerup iluani, drivhusgassinik taaneqartatut silaannarmut aniasoortinneqartartut millisinneqarniassammata ukiup 2012-p kingorna. Kisiannili nunat kinguarsimasutut taaneqartartut eqqarsaatigalugit pisariaqassaaq annertunerusunik tatigeqatigiilluni ilisarisisumaqatigiilernissamik pilersitsinissaq, aammalu assigiinngitsunik silaannarmut ulorianartunik aniasoortitsisarnernut millisarneqarnissaani iluaqutissanik pilersitsinikkut periarfissisaqalerqullugit aningaasaqarnikkut socialillu tungaatigut ulorianartorsioratik suleqataasinnaalernissaannut. Immikkullu aamma pingaaruteqartorujussuuvoq USA ilanngutiteqqinneqarsinaagaluarpat.
- Pilersaarutigaa aalajangiinartut nunat Østersø-p eqqaaniitut misiliutissatut immikkoortartaqarfiumissaannik (Testing Ground Agreement (TGA) Kyoto-mi ataatsimiisutit allassimaffiani eqaatsumik periaaseqarnissaq pillugu) aalajangerneqareersimasutut. Nunat avannarliit suleqatigeeqqinnissami ilaassapput i) suliarissareqqissallugulu iluatsittumik TGA-mik ataqatigiissaarinissaq naalagaaffiit allat suleqatigalugit, ii) avatangiisit aningaasaqarnikkullu sunniuteqarluartumik ineriartortitsinissaq

atorluaanissarlu pillugit tapersersuinikkut Testing Ground Facility-mik (TGF), iii) suleqatinik siunissamilu Kyoto-mi isumaqatigiissutit pillugit suleqatissanik, namminersorlutillu suliffutilinnut akuullutik suleqataalluarnissaannut kaammattuisuullutik Testing Groundimik suleqatigiinermi, iv) ineriartortitsinermik siuarsaanissamik, ataqatigiissaarinissamik avatangiisit aningaasartuutillu atorluarneqarnissaannut pilersaarummi Joint Implementation projekt.

- suliaq ingerlateqqinniarpaat pisinnaatitaaffiit-piginnaaneqarfyllu piorsarneqarnissaanni naalagaaffiit Østersø-p eqqaaniittuni immikkut Rusland-i alaatsinaanneqassalluni.
- siulliuniarpul suliffissuaqarnerup pilersitaasa drivhusgassinik taaneqartartut (HCF, PFC och SF6) millisarniarneqarneranni aammalu nunat assigiinngitsut akornanni sulissutiginiarlugu taakuninga gassinik atuinerup millisarneqarnissaannik.
- sulissutiginiarpaat isumannaatumik avatangiisinut tunngasut Kyoto-mi aaqqiinerit suliareq-qinneqarnissaat naatsorsuutigineqarmat drivhusgassinik taaneqartartunik aniasoortitsisarnerit kingunerluutigisartagaat sakkuusinnaasut aniasoortitsisarmermi millisitsinissamut.
- aallarnisarniarpaat misissuinissaq nalilersuinnissallu periarfissaasinnaasunik suleqatigiinnissamik silap pissusiinik ilisimatusarfusinnaasut tungaatigut naalagaaffiit nunat avannarliit akornanni.
- kissaatigaat nunani avannarlerni suleqatigiinikkut qaninnerusumik misissorusullugit immikkoortoqarfimmul silap allanngoriar-

tornerata kingunerisinnaasai, soorlu Arctic Climate Impact Assessment-imi (ACIA) suleqatigiinneq assigalugu. Qularnanngillu-innarpoq silap pissusiisa sunniutai amerlanerit Issittuttuni (Arktis) malugineqarqaassat pinngortitamullu kingunerisinnaasai taakkunani annertoorujussuusinnallutik. Silap pissusiisa allanngorneri qalasersuaqarfinni pissutaasinnaapput sermersuit allanngoriartornerannut, immap sarfarnerinut, taakulu ingerlaarnerminni silarsuaq tamaat sunnersinnaavaat silap pissusiisa allanngoriartorneranni.

- pilersitsisariaqassapput aqutsinermut iluaqutisanullu aqutsinermut atortussanik naalagaaffinni isumannaallisaatissanik silaannarmut aniasoortineqartartunut killigeqqusassanik soorlu Göteborgsprotokollet-mi EU-llu malittarisassaani nalunaarsorneqarsimasoq naalagaaffinni aniasoortitsisarnernut kisitsisai silaannarmut aniasoortittakkat assigiinngitsut pillugit. Isumaqatigiisutip misissoqqinnerani nunat avannarliit pingaartissimavaat 2010- kingorna aamma suli Nunani Avannarlerni takusassaasasooq nunarsuup ilaani annertuuni mingutsitsinernut killigeqqusaasut qaangerujussuarlugit mingutsitsineqassasooq, aamma ilisimasat nutaat peqqinnissap tungaatigut sunniutaasussat ozon-ip alliarnerata kinguneranik. Ilisimasanik tunngaveqarluarnissaq nukittorsarniarlugu kikkunnut tamanut naalagaaffiit avannarliit suleqatigiitariaqarput peqqinnissanut sunniuteqapiluttartut pujoralannik mingutsitsisarnerit Nunani Avannarlerni ataatsimoorussamillu suliniuteqarlutik EU-mi tamakku pillugit suleqatigiinermi.

5.

Pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat aamma isumalluutit uumassusillit – aamma avatangiisit piorsarsimasat

Nunat Avannarliit sulissutigaaat pinngortitat uumassusillit illersorneqarlutillu isumannaatsumillu nungusaataanngitsumik atorneqarnissaat, eriagalugit avatangiisit periarfissallu illersorlugillu avatangiisit inunnit piorsarneqarsimasat.

Nunat Avannarliit aamma isumannallisassavaat nungusaataanngitsumik atuinissaq periarfissasunullu pinngortitseqqinnissamik peqqumaatinut, aamma sulissutigalugu naapertuilluartumik assigiimmillu agguaaqatigiinneq atorluarniarlugit isumalluutit uumassusillit atorneqarnissaanni isumannarunnaarlugu avatangiisit piorsakkat ataavarnissaat.

Pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat tassa inuit inuunerannut tunngaviusoq. Taaguut taanna atorneqaraangat eqqarsaatigineqartarput pinngortitat assigiinngitsut, kinguaassiornikkut periarfissat assigiinngitsut aamma pinngortitat ataasiakkaat assigiingisitaartunik iffillit. Nunani Avannarlerni pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat annertoorujussuuvoq, kinguaas-siorteqqinneqarsinnaasut peqqumaatit, kulturillu tungaatigut avatangiisit. Kisiannili pinngortitat uumassusillit assigiinngiaartut nunarsuaq tammak-kerlugu ulorianartorsiorput, uumasogatigiillu nungukkiartuarput sukkasoorujussuarmik pinngortitallu pissusiisa tunniussinnaasaat ikorfartuisinnaerallu milliartorput. Silap pissusiasa allang-oriartornerata kingunerissavaa inuit siunissami pisooqataanerpaajusinnaasut nunarsuup pinngortitami uumassusillit assigiinngiaarnerata tammari-arterneranut.

Mianersortumik pissuseqarluni periaaseqar-nissaq pinngitsoorani aallaaviusariaqarpoq

suliniutini tamani pinngortitat uumassusillit assigiinngiaat illersorneqarnissaanni. Nunani Avannarlerni kingunerissavaa taama periaaseqar-neq paasineqarpat annertuumik iluarsineqaaqqissin-naannngitsumillu ajoqusiisoqartoq utaqqiinnartari-aqanngillat ilisimatuut nalunaarusiaat suli naam-masisimannngitsut aningaasaliinissat tungaatigut tapiissuteqarniaraanni. Avatangiisinik periarfis-sanik nakkutiginninneq tunngaveqartariaqarpoq mianersortumik pissuseqarluni periaaseqarnermik, aamma nunat assigiinngitsut akornanni isumaqa-tigiissutini ilaatinneqariikatappoq. Nunarsuup immikoortoqarfiisa tamarmik immikkut akisussaaf-figisariaqarpaat pinngortitat uumassusillit assigiin-ngiaarnerat, avatangiisit inuillu piorsagaanni avatangiisit illersorneqarnissaat.

Nunat Avannarliit aasigiinngitsorpassuartigut maligassiuusimapput pinngortitat uumassusillit assigiinngisitaarnerannut apeqqutini, assersuutigalugu ukiut 20-t sinnerlugit pingaarnerpaatissima-vaat pinngorteqqinnissamat peqqumaasiornermut

nunaateqarnerup orpippaassuaateqarnerullu tungaatigut (Nordiska genbanken, NGB (Nunani Avannarlerni pinngortitseqqitassanut toqqorsivik); Nordisk genbank husdyr, NGH (Nunani Avannarlerni uumasuutiniq pinngortitseqqitassanut toqqorsivik); aamma Nordiska skogsbrukets frö- och plantråd, NSFP) (orpinnut naasunullu tunngasut pillugit ataatsimiititaliaq). Nordiska Genresursrådet (Nunani Avannarlerni pinngortitseqqinnissat pillugit ataatsimiititaliaq) suliassaraa oqalliffiisinaalluni pinngortitseqqinnissanut peqqumaatississat pillugit pilersaarusiortarnerni.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit

- Nangittumik ingerlatissavaat pingaarutilimmik siulersortaassallutik nunat assigiinningsut akornanni akuliullutillu isumaqatigiiniaqataallutik FN-p pinngortitat uumassusillit pillugit isumaqatigiissutaata suliareqqinneqarnerani;
- Sulissutigissavaat WSSD-2010-mi anguniakkat naammassineqarnissaat Europamilu aqqissuinerit aalajangiunneqarsimasut, pinngortitat assigiinnigiaarnerannut tunngassusillit, tamarmik naammassimasariaqartut;
- Ukioq 2005 saqqummiunniarpaat naalagaaffiit iliuusissanik aqqissuussaat qanorlu iliornissaminnut pilersaarusiariisimasat pinngortitat uumassusillit assigiinnigiaat illersorneqarnissanut tunngassusillit, kinguaasiortitseqqissinnaanermut periarfissat nungusaataanngitsumillu avatangiisinik atorluanaissaq, aamma paasinialugit misilittakkat qanoq inerneqarsimanersut, immikkoortortaqaarfanni avatangiisinik eriginnissaaq pillugu politikikkut isummersimaneq eqqarsaatigalugit nunaateqarneq, orpippassuaateqarneq, aalisarneq, angallanneq/angallassinertu pillugit;
- Sunniutilimmik sulissutiginiarpaat Cartagena-protokol-ip (Cartagena-mi aalajangiussat) piviusunngortinneqarnissaat killissaq qaangerlugu naleqqersukkanik uumaassusiliinik atuineq pillugu, atorussiallu naammaginartumik nalunaaqutsersorneqarnissaat pillugu isumannaajaanissat, aammattaaq nunat assigiinningsut akornanni, aamma atuisut paasitillugit genteknologi (gen-inik atuilluni suleriaaseq) atorlugu inuussutissiortoqarsimanersog;
- Suleqatigiissutiginiarpaataaq Europami uumasooqatigiit allanertat pillugit apeqqutit, pitsanngorsarniarlugu sulissutiginninnerit tamakku pillugit ajoqutaasinnaanerannik nalilersuisarnerit, uumasooqatigiit tamakku eqqunneqartinagit, Nunani Avannarlerni inassutigineqarsimasutulli;
- Suleqatigiinneq ingerlatinnassavaat periaassisnik piorsaanermi paasissutissanillu paarlagiiaarlutik tunioraanermikkut Nunani Avannarlerni pinngortitat uumassusillit assigiinnigistaarnerata suliareqqinneqartarnerani;
- Pilersaarutigaat suliamik ingerlatitseqqinnissaaq sakkussanik nutaanik pilersitsinissanut tunngatillugu, pinngortitanut uumassusillinnut assigiinnigiaanut avatangiisinullu piorsakkanut atornerqarnerini qanoq allannortitsinnaanerannut kingunerlutsitsisarnerannullu nalilersuineri atornerqarsinnaasunik;
- Ilanngukkusuppaat nunap isikkui eqqarsaatigalugit immikkoortortaqaarfanni attuumassuteqartuni pineqartuni eriaqineqarnissaat, paasiniallugillu suut ilisimaneqareertariaqarnerisut isumaginnittoqaarfinnik ataqatigiissaariniarnermi iluaqutaasinnaanersut nunat isikkui eqqarsaatigalugit eriginninnissamut;
- Immikkut pingaartilluinnarpaat nunani issittuni avatangiisit, pinngortitallu uumassusillit assigiingisitaarnerat, soorlu Issittumi Siunnersuisooqatigiit naapertorlugit nunani issittuni silap pissusiasa sunniutigisartagai pillugit unnersusutiginneqarsimasut;

- Nangittumik pitsanngorsaaviginiarpaat Nunani Avannarlerni iliuusissanik pilersarusiat avatangiisit avatangiisillu piorsakkat allannguajaats-uunissaannut tunngasut Nunani issittuni immikkoortortaqaqfinni qanoq iliortaria-qarnermut pilersaarutinngortinnissaanut saniatigullu aamma atuutussanngortinnissaannut Nunani Avannarlerni avatangiisit pillugit iliuusissanut Issittumi, eqqarsaatiginerullugit silap pissusii, Persistent Organic Pollutants (POP) (uumassulinnik mingutsitsinerit nungujartortanngitsut) aamma kviksølv;
- Siuarsarniarpaat avatangiisinut ajoqutaanngitsumik nunaateqarnerup orpippaassuaateqarnerullu Nunani Avannarlerni ingerlanneqar-nissaa illersorniarlugit nukittorsarniarlugillu pinngortitat uumassusillit assigiinngiarnarat, aamma qularnaarniarlugit naasut pissuse-qatigiiaat sapinngisamik amerlasuut Nunani Avannarlerni naasartut tammariartunnginnissat;
- Nangittumik pitsanngorsarniarpaat suleqati-giineq naalagaaffiit Nunallu avannarliit pilersaarutaat patajaatsumik kinguaassior-titsinerimi peqqumaatit atorluarneqarnissaat pillugit;
- Sulissutiginiarpaat piviusunngortitsinissaq pinngortitanut qanilliaartuaartitsinissap aamma killigittassanik pilersitsinissat Nunani Avannarlerni immartanik nakkutiginninnermi annertu-nerusumik paasisimasaqarneq pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerannik immamullu tunngasunik, avatangiisit pissusiinnik qanorlu periaaseqarnerannik qanorlu uuliamik sunnerne-qartarneranik tamaasa ataasiakkaarlugit ataatsimoortillugilluunniitluunniit. Immamut tunngasunik nalunaarsuineq assiliorluni, ilisimatusarneq nakkutilliinerlu taamaammat pingaaruteqarput;
- Tapersorsorniarpaat kikkut tamarmik malerua-gassaqartumik allat nunaateqarfiini angalaar-sinnaanissaat inuiaqatigiillu pisinnaatitaaffinik paasitillugit;
- Nukittorsarniarpaat avatangiisit tammarusun-gisallu akornanni suleqatigiiffiit qanorlu taakku imminnut ataqatigiinersut aamma taakku illugiisillutik qanoq pisuunnguallattittar-neraatigut.

6. Imaq

Nunani Avannarlerni immamut tunngassusillit pinngortitap sananeqaataata pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat, sananeqarsimanerat(pissusii), atorneqarnerat amerlisaasarnerallu allanngutsaaliortariaqarpoq illersorniarlugu, peqqumaatit immameersut nungusaataanngitsumik atorluarneqarniassammata. Imapissuarnik mingutsitsineq unitsittariaqarpoq. Taamaliornissami pisariaqarpoq uumassusilinnut aniasoortitsisarnerit millisarneqarnissaat immani akoorutissanutt allanngorsaatanni-nniassammata, inuussutissarsiornermut piginnaaneri allannguajaatsuuniassammata aamma atortut akoorutissanut tunngasut arrortikkuminaatsut uloriarnaatillilu atorunnaarsinne-qarnissaat imaluunniit qanillitinnginneqarluinnarnissaat. Taama anguniagaqarnermi imarpiup ilaanik uumassusilinnik mingutsitsinermit naatsorsuutigineqarpoq taakku pisuussasut, pisariaqarporlu taakkua eutroferingiat 50 procentimik millisinneqassasoq. Ulorianartunik immani uumasunut mingutsitsisarnerit millisikkiaartuarneqassapput siunertaralugu taakkua kimittussusiisa o-mut, suliareqqiinnikkullu atortussianut inuit suliffutaanneersunut ukioq 2020 anguneqartinnagu.

Nunat Avannarliit immamik akunneqarlutik ataqatigiipput. Imaq sinerissani, qeqertanilu inuiaqatigiinnut inuussutissaqartitsivoq aamma imaq sissallu eqqaat Nunani Avannarlerni innuttaasunut sunngiffimmi qasuersaartarfittut atorneqartarlutik.

Mingutsitsinerit immap pissusiinut pilersititseq-qissinnaanerannullu ulorianartorsioirtitsipput. Inuit suliffissuaataat arlallit aamma immamut tunngassu-sillinnut avatangiisiinullu pisariaqartunullu naasu-nut ummasunullu iluaqutaasunut, pinngortitalullu pissuseqatigiinneranut ajoqusiisarput. Imaq pinngortitap pissuseqatigiinneranut (økoystem) silallu pissusiinut pingaarutilerujussuurtut atassu-teqaataavoq, taamaammallu immap pissusiinik immamilu uumassusilinnik allannguinnissaq annertoorujussuarmik ajortumik kinguneqarsin-naavoq. Immap pissusiinik uumassusilinnillu

imarmiunik paasinnittarnerput ikkattuararsuuvog taamaammallu pitsanngorsartariaqarluni, ilisima-lerneruniassagatsigu nunarsuarmi imarpissuit qanoq pinngortitap pissusiinut pingaaruteqar-luinnartigisut, aamma erninnaq qisuariarsin-naanerussagatta illersuinerup nungusaataan-ngitsumillu immamit pisuussutinik atuiupilunnginnissap tungaatigut.

Ukiuni kingullerni pitsanngorsaatissarpassuarnik pitsaasunik periaaseqartoqarnikuuvog immamik immamilu uumassusilinnut mingutsitsisarnerit ulorianartorsioirtitsisartunillu akiuiniarnermi. Stockholmimi isumaqatigiisut uumassusilinnik mingutsitsisarnerit ingerlaavartut pillugit, nunar-suaq tamakkerlugu qanoq iliornissami malittarisas-saq immamut tunngassusillit avatangiisit nunami suliffissuarnik mingutsinneqannginnissaat iller-sorneqarnissaa pillugu, soorlu immikkoortotaqar-

fippassuarni aallarniisoqarsimasoq assersuuti-galugu nutaanik, pitsaanerusunillu aaqjissuusisi-manerit immamut ulorianartorsiorititsisinnaasut millisarneqarnissaannut. Johannesburgimit iliuusissat siunnersuutigaaq sulii amerlanerusunik najoqqutassiortoqassasoq ukiunut 10-nut aggersunut aamma Nunat Avannarliit siullersaasariaqartut taakku anguniakkat piviusunngortinnissaanni.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Ikiuteqataassapput paasissutissanik immap pissusiinut avatangiisiinullu tunngasut qanoq innerat pillugu paasissutissat pitsanngorsarnissaannut nunarsuaq tamaat nalilersuutigalugu. Nunat Avannarliit tassani piffissami tapersersusavaat FN-ip nunarsuaq tamakkerlugu nalunaarusiornerit nalilersuinerinullu periaaserisii immamut immamilu uumassulinnut tunngasut. Isummat nutaat tiguneqartassapput Nunani Avannarlerni nalunaarsorneqassallutik immap pissusiisa immamilu uumassullit qanoq innerat namminneq nunagisaqarfimminni, ilanngullugit koralit ikkanninguutut immani nillernerusogarfimmiittuniittut.
- Pitsanngorsassavaat naalagaaffikkaartumik qanoq iliornissamik pilersaarusiit immamut tunngassusillit illersuinnissat pillugit, imaluunniit pilersaarutissat assigisaat kingusinnerpaamik ukioq 2005 suliarissallugit, sulii taamalioreersimannikkunik. Sapinngisaq naapertorlugu taakku tunngaveqassapput avatangiisit immamut tunngassusillit suliarineqarnerini periaatsinik assigiissitsiniarnissamik.
- Nunat assigiingitsut akornanni aqutsisuussapput isumaqatissarsiornermi pilersitsiniarnermilu, nunat assigiingitsut akornanni pitsaasunik atortussarsiornermi kviksølvimik mingutsits-

isarnerit pillugit qanoq iliornissami, aamma ujarlerlutik pitsaalissutaasinnaasunik Stockholmimi isumaqatigiissutaasimasumut allanillu aqutsissutaasinnaasunik arrortinneqarsinnaanngitsunik saviminernik allanillu nungujartortanngitsunik uumassulinnit mingutsitsisarnernut tunngassutilinnut sakuusinaasunik.

- Nutamik aaqjissuullugu pilersitsinissaq attaveqatigiissutissat immap pissusiinik illersuinnissamut tunngassutilimmik. Nunat avannarliit misissussavaat ilisimatusarnikkut suna pissutaa-nersoq immap pissusiisa illersorneqarnissaannut tunngaviussasoq aammalu taakku silarsuarmi pinngortitanut uumassulinnut qanoq pissuseqarnerat immap pissusiinut, pinngortitseqqissinnaaneranut illersuiniarneq sunnuteqassanersoq, kiisalu sumi taama misissuiffiususaaq piffissami 2005-miit – 2008-mut toqqassallugu.
- Immikkoortoqarfimmi qanoq iliuusissat amerlisikkaartuaarniarpaat immarsuup ilaani illersuinnissat pillugit.
- Tapersersorniarpaat siunnersuut pilersaarusiit Arktis-imi immap pissusii pillugit siunissaq isigalugu pilersaarusiit, aammalu uteriisaartumik oqallinneq Atland-ikup avannaani ataatsimeersuarneq ataatsimeersuarnerinilu Nordsø pillugu oqallinnerit. Nunat avannarliit tapersersorpaat europa-mi ataatsimoorluni immap pissusiinut tunngasut pillugit pilersaarusiit.
- Pimoorullu sulissutiginiarpaat siuarsarneqarnissaa IMO-p administrerende direktør-eqalernissaa tunngaviussamik isummerneq aprilimi 2004-mi Østersø-p eqqaa toqqarneqassasoq immikkut imaq tassani malussajasararsuurtut (PSSA), Rusland-ip imartaa ilaatinngalu. Nunat avannarliit pimoorullugu tapersersorniarpaat aammalu mianersortumik nassuiaatigalugu Østersø nakkutiginniffittut immikkoortortaqarfiusoq naapertorlugu bilag-i VI MARPOL 73/78-mut IMO-p iluani.

7. Akoortissiat

Ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu siunertaq unaavoq akoortissianik atuinerup kingunerissanngikkaa peqqinnissap avatangiisillu tungaasigut kingunerlutaasinnaanninnissaat, kemikalianillu mingutsitsisarnerit peqqinnissamut avatangiisinullu uloriarnarsinnaasut atorunnaavinneqassasut kinguaariit ataatsit qaangerneranni, nioqqtissortut annerusumik akisussaaffeqalernissaat, kiisalu taarsiullugit atorneqarsinnaasut akuersaariartornissaat- aamalu mianersortumik pissuseqarnissaq kemikaliat tungaatigut politikkikkut. Taamaammatt nioqqtissiat ukiut 10 –15-nit qaangiuppata amerlanertigut inuit suliaannit uumassusilinnik tammartinneqarsinannngitsunik allanillu uumassulinnut ajoqutaasinnaasunik akoqassanngillat Nioqqtissiat aamma akoqartinneqassanngillat inunnit sulianit kræfteqalertitsisinnaasunik, kinguaasioqqissinnaanermullu ajoqutaasinnaasunik imaluuniit timip pissusaasa kingornuttakkat ajoqutigisinaasaannik imaluuniit hormoninut ajoqusiinnaasunik. Aamma akoqassanngillat saviminernik arrussinnaanngitsunik soorlu cadmium, kviksølv, aqerlorlu. Kiisalu pinngitsoorani piumasarineqassaaq ilisimasaqarnissaq paasissutissaqarnissaalu kemikaliat atorneqartut tamaasa pillugit nioqqtissiornermi nioqqtissianilu qanoq atorneqartarnerat pillugit.

Akoortissianik atuinerup alliaartuaartinneqarnera atukkallu amerliartuaartinneqarnerata ataqatigai peqqinnissakkut avatangiisinillu ajornartorsiutit silarsuarlu tamakkerlugu suliassatut pingaarnerpaatut isigineqarpoq nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissami. Ilaagassaasoq unaasaq kemii atorlugit mingitsitsinerit millillutik, kisiannili siaruarnerat nioqqtissiat aqutugalugit aammalu eqqumiitsut aallaaviit amerliartorlutik.

50 000-tinit akoortissianut tunngasutilinnik atortunit Europa-mi pissarsiarineqarsinnaasunit peqqinnissamut- avatangiisinullu qanoq kingunerlutitsisinaanerannut ilisimaneqartut taamaallaat brøk-ip ilaannamininngua ilisimaneqarpoq. Ulluttinni piumasarineqartut misilittarneqar-

simanissaat akuersissutigineqarqaarnissaallu taamaallat atortunut nutaanut atuuppoq pioreersunullu atuunnani. Aamma ilisimasakippallaarneq nioqqtissiat qanoq kemikalianik akusaatigisimaneerannik annertooujussuavoq. Ulorianaatillit siaruattarnerisa ajoqusiisarnerisalu nioqqtissiat aqutugalugit millisinniarnissaat pillugu pisariqarpoq ataatsimoorussamik nunat assigiinngitsut akornanni malittarissaliortariaqarnissaq nalilersuimullu piunasaqataasiornissaq tunngaveqartunik mianersortumik pissuseqarnermik periaaseqarnermik. Nunani Avannarlerni kemii atorlugit atortussiat pillugit paasissutissat katersorneqartarput naalagaaffiit namminneq taakkununga tunngasut allasimaffiini taakulu pingaar-

tilerujussuarmik tunngaviupput kemii atorlugu suliaqarnermermi.

Nunat avannarliit kemikaliat pillugit angusaqangaatsiarsimapput aammalu annertuunik ataatsimoorlutik suli annerusumik anguniagaqarlutik suliniuteqarlutik. Pingaartinnerpaallugit anguniarniakkat eqqaaneqarsimapput Nordsø pillugu ataatsimeersuarnermi kinguaariit pillugit anguniarniakkami Esbjerg-imi pisumi ukioq 1995-imi allassimavoq, ulorianaatilinnik immap pissusiinut immamilu uumassusilinnut mingutsitsisarnerit unitsinneqavissat kinguaariit ataatsit uumaneranni. Suliaq pillugu ingerlaqqissagaanni pisariaqarpoq pimmoorussamik ataqatigiilluurtumillu nunat assigiinngitsut akornanni iliuseqarnissaq. Iliuseqarnissaq malittarisassat sukanganerulernissaat pillugit pingaaruteqavippoq EU/EES-similu suleqateqarnissaq qitiussussallunilu piumasari-neqartussat sukanganerujussuit taakku iluini suliassanngortissallugit. Periarfissat siuarsaanissamut suni tamani nunallu assigiinngitsut akornanni suleqateqarnikkut nunat avannarliit suleqatigiineratigut alliartuarmata, taamaammat taanna suleqatigiinneq pingaarnerpaattittariaqarpoq.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Sulissutiginiarpaat kviksølv-imi atuneq annertuumik millisaanissamut kaammattueqataallutik, EU-p pilersinniagaanut tamakku pillugit malittarisassaliornissaq aqutugalugulu, aamma naalagaaffikkaartunik iliaqutaasussanik pilersitsinikkut siuttuussallutik kiisalu suleqataassallutik silarsuaq tamakkerlugu UNEP-mi kviksøvit pillugit isumaqatigiissutissiornermi suleqataanikkut.
- Sulissutiginiarpaat avatangiisinut peqqinnissamullu kingunerlutsisartut nakorsaasiat sinnikuinik mingutsitsisarnerit eqqumafigineqarnissaat sulilu nalunaarsorluarneqarnerunissaannik piumasaqarnikkut aammalu naalagaaffikkaartunik, EU-mi nunallu

assigiinngitsut akornanni malittarisassiornikkut.

- Peqataaffiginiarpaat EU-p kemikaliat pillugit nutaamik inatsissisaani (REACH)-mi piumasari-neqassasq nioqqtissiorluni periaatsini tamani nioqqtissianilu kemikaliat tamaasa pillugit ilisimasaqarluarnissaq aammalu paasisitsilluaasimariaqarnissat piumasari-neqassasut.
- Pilersaarutigaa sulissutiginiarlugu EU-p nutaamik kemikaliat pillugit inatsissisaani (REACH)-mi erseqqissarneqassasq suliffeqarfiit/suliffissuaatillillu akisussaffigissagaat misissussallugit nalilersussallugillu kemikaliat qanoq ulorianaassuseqarnerisut aammalu qulakkii-sallugu isumannaajaanikkut peqqinnissamut avatangiisinullu atornerqarnermikkut ajoqusiisinnaannginnerat.
- Pilersaarutigaa sulissutiginiarlugu piumasari-neqassasq kemikaliat ulorianartut pillugit misilittaasarnerni nalilersuisarnernilu assiginerulernissaat, qanorluunniit pioreersuugaluarpata nutaajugaluarpataluunniit kiisalu pinngussaniikaluarpataluunniit, nungusaanermiluunniit atortuniikaluarpata imaluunniit suliffissuarniluunniit kemikaliatut atortuugaluarpata.
- Pilersaarutigaa sulissutiginiarlugu kemikalianut apeqqutit pillugit suliap ineriartortineqarnissaa nioqqtissiornermi pissuserissaarnissamik soqutigisallit akornanni sakkugalugit apeqqutit kemikalianut tunngassusillit aalajangersimasumik nioqqtissiornermi atuisuunermullu tunngatillugu ataqatigiisaarnissaat kiisalu inuunermut pingaarutillit mianersorfigineqarnissaat.
- Ingerlatiinnarniarpaat nungusaataasunik naalagaaffitup pigisaanni inuinnaallu naatsiiviini atuinerup millisikkiartuartinissaa.
- Pilersaarutigaa ilaaffiginiarlugu kinguaariit ingerlanerini anguniakkat erseqqissarneqarnissaat nunat assigiinngitsut akornanni suleqatigiineri OSPAR-ip HELCOM-millu iluini aammalu suli siuttuussallutik suut kemikaliat pingaartinneqarnerunissaanut piumasaqattissaanik OSPAR-imi suliaqataanermi.

8.

Inuussutissat – isumannallisaaneq peqqinnissarlu

Pisiniartartut neqeroorfigineqassapput isumannaatsunik inuussutissanik, paasissutissanik aammallu assigiinngitsunik nerisassanik peqqinnartunik katiterissinnaanissaannut periarfissaqartinneqassapput. Taamaaliornissaq pissaaq tungaviatigut ilisimaqarneq paasissutissaqarlunarnerlu, tassungalu atatillugu naammaginartunik paasiuminartunillu nerisassat allagartalersortarnissaat.

Avatangiisit mingutsinneqarsimaneranik mikroorganismenillu inuussutissat akoqalernerat akiorniarlugu pingaarnerpaavoq mingutsitsinerit millisarneqarnissaat mingutsitsiffiullu aallaavia nassaarineqarluni, tassa imaappoq piumanngikkaluaruniluunniit mingutsitsisoq imaluunniit siulliulluni nioqutissiorfik kiisalu suliffissuaasinnalluni suliareqqiivik.

Nioqutissiorfiit nunanillu allanit nioqutissanik tikisitsisarfiit akisussaaffigaat inuussutissat pitsaasuunissaat aammalu iluamik atornerqarnermikkut peqqinnissamut ajoqusiisuunnginnissaat. Pisortaqarfiit suliassaraat nakkutigissalugu isumannaajassallugulu ammasumik takujuminartunillu ulorianaateqarnerannik nalilersuiitigalutik aamma nalilersussagaat ulorianaateqarsinnaanerat (malittarisassiornikkut nakkutilliinikkullu).

Nunani avannarlerni politikikkut isumaqatigii-sutigineqarsimavoq inuussutissiat isumannaatsuunissaannut tunngasumik aamma akuersisutaanikuuvoq qanoq iliornissanut pilersaarummik pisiniartartut sunniuteqaqataanissaat annertusar-niarlugu inuussutissat eqqarsaatigalugit. Paatsoor-neqarsinnangilaq nunani avannarlerni anner-usumik illersuinissaq kissaatigineqartoq. Nunani avannarlerni politikiusoq tassa una pissuseq annikitsunnguamik kemiimut atortunik uloria-nartunillu mikroorganismenik nerisassiat akoqar-nissaat sapinngisamik anguniarneqassasoq pitsaaliuneq sakkugalugu. Nerisassat inuussu-tissallu pingaartuupput pisiniartartut tamarmik peqqinnissuunissaannut ilutigalugit paasisitsi-

niaanerit ilisimasaqarlunissarlu.

Inuussutissat isumannaassusissaat pillugit ilisimasariakakkat ingerlaannartumik nutaan-ngorsarneqartuupput. Nutaat pitsaanagerusullu inuussutissiornermi teknikkikkut atortut aammalu inuussutissiornermi periaatsit nutaat ajornartorsi-utetoqqanut iluaqutaasinnaapput, kisiannili aamma pissutaaqataasinnallutik ajornartorsiutinut nutaanut.

Malittarisassat paasiuminartut erseqqissullu, inuussutissiorfinni, nioqutissiornermi, pisiniar-tartunit nakkutilliisoqarfinnillu paasineqarsin-naasut pingaarutilerujussuupput inuussutissanik annertuumik isumannaajaanissap tungaatigut saniatigullu inuussutissat katiterinerinut nerisas-

siormermullu tunngasut siunnersuutit. Pisiniartartut isumannaatsunik nerisassarsiaasaqartariaqarput, paasissutissaqartinneqarlutillu periarfissaqarniassamat nerisassanik peqqinnartunik katiterisinnaanissaat. Pisiniartartunut qulakkeertariaqarpoq periarfissaqarnissaat paasitinneqarnissaallu piviusunik qinigassaqartinneqarnissaat. Kikkut suna suliarissaneraat inuussutissiat anner-tuumik isumannaajarneqarnissaanni erseqqilluinarpoq. Nioqqtissioortut nunanillu allanit tikisitsisartut akisussaaffigaat inussutissat isumannaats-uunissaat pisiniartartunut neqeroortugineqar-aangamik. Tassungaa atavillugu pingaartuuvoq anguniassallugit nunaateqarnermut aalisarner-mullu tunngassusillit avataanniit pissutsinik ajoq-qusinnginneqarnissaat, soorlu makkut tungaanit nunaatinik, – silaanarmik – immamillu minguts-itsisarnerit sumillu aallaaveqarnerat ilisimane-qanngitsillugu unitikkuminaatsut.

Inuussutissanik sumannaajaanermi nalilersuinerit annertunerujartortumik tunngavigaat nalilersuisarnerit inuussutissanut ajoqutaasin-naasunik nalilersuinerit nunat assigiinngitsut akornanni oqallinnerni, pingaartumik ukunani: EU-p aamma FAO/WHO-p expertkommitiivini. Silarsuaq tamakkerlugu nunat assigiinngitsut akornanni niuvernermi pingaartorujussuuvoq inuussutissat isumannaannissaannut assigiissunik aalajangersimasunik piumasarineqartussanik malittarisassaqarlernissaa.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Suliarissavaat pitsaliissutissat amerliar-tortinniqaarnissaat eqqarsaatiginerullugit nersutaatit peqqissuunissaannut atugari-ssaarnissallu tunngassusillit. Sakkugine-qassappullu ilisimasaqarnermut tunngasut pitsannorsarnissaat, sulialinnillu tamanik narsaatiniit/kangerlunniit nerrivimmut inuussutissanik nioqqtissioortut aallaaviini pinaveersaartitsineri suliniutillit nukittor-sarniarlugit nakkutilliinikkut nappaatinut,

zoonosinut imaluunniit pissutsinut allannut nersutit peqqinnissaannut inuussutissallu isumannaajarnerannut ulorianartorsioortits-isinnaasut pillugit.

- Suliariniarpaat inuussutissanik suliaqarneq nioqqtissioortumilu sakkortunerusumik isumannaajaasoqarnissaa suliffeqarfanni pisiniartartunilu.
- Sulissutiginiarpaat suliaqartartut akornanni, aallaqqaataanniit nioqqtissioortunniit, suliffissuarni nioqqtissioortunut, angallanneqarnerinilu suliaqartartut annertunerusumik ilisimasa-qalernissaat ulorianaataasinnaasunik pioreersu-nik ilisimasaqarnissaq qularnaveersinnialugu. Pisiniartartut anguniarnigaq pillugu erseq-qissunik paasissutissittariaqarput isumannaats-umik passusinerimut, toqqorsinerimut nerisassio-nermilu qanoq iliornissaannut paasitsiniutinik.
- Sulissutiginiarpaat kemiimut tunngasut atortut sapinngisamik inuussutissanut akugitinneqartar-nerisa millisinneqarnissaat. Akuutissanik, tipigissaatinik, nioqqtissioortumilu allanik iluaqusersuutaasartunik soorlu nungusaatit, nakorsaait uumasuutinut atugaasimasut, kiisalu ipertaajaanermi toqunartuujaanermilu ator-neqartartut sapinngisamik teknikkikkut pisariaqar-titsineq naapertorlugu millisarnissaannik. Ulorianaatilinnik atortunik ator-neqartartunik, assersuutigalugit poortuutissianik imaluunniit tipigissaatinik, nalilersuisarnerit annertuumik maqaasineqarput, annertuumillu pingaartin-neqarlutik. Pisiniartartut pisariaqartitsipput siunnersorneqarlutillu ilitsersuuneqartaria-qarput ulorianartunik atortunik nerisatigut imikkatigulluunniit millisaanissat pillugit, assersuutigalugit makku ulorianaatillit dioxin kviksølvilu aalisakkaniissinnaasut.
- Toqunartortallit atortut pillugit ilisimasaqarneq annertusarniarpaat aammalu peqqinnissamut ajoqusiisarnerat millisarniarlugu.
- Nerisassanik pissuteqartumik sapigaqartarnerit pinaveersaartitsineq aqutitigalugu millisarniar-neqassapput, soorlu aqutitigalugit paasitsi-siniaaneq, suliffissuataatillinnut pisiniartartunullu, inuussutissani akugitinneqartartut nangaanar-

tortallit pillugit. Aammattaq pinaveersaarti-
tsineq pissaaq naammaginatunuk inuussutissat
allagartalersornerisigut kiisalu suliffissuit
namminneq nakkutilliineq pillugu malitaatisas-
saasigut.

- Sulissutiginiarpaat annerusunik ilisimasaqar-
nerulernissaq inuussutissat nerisassat peqqin-
nerullu ataqatigiinerinut tunngasut pillugit.
Innuttaasut kaammattorneqassapput peqqin-
nartunillu inuussuteqarnissaannik timillu
eqaarsaartartittarnissaannik ileqquliusseqqullugit
ilisimasaqarnerulerneq tunngavigalugu, ilanngu-
llugulu ilisimaleqqullugu qanoq pingaarute-
qartigisoq sukkuat orsullu atornerqarnerisa
millisaanissaannik, aammalu inerititanik
naatitanillu nerisaraqarnikkut. Tunngaviumik
ilisimasassat atuarfinni atuartitsissutaallutik
ilaatinneqassapput, illuatungilerlugit pisorta-
qarfinnit paasissutissiat paasiuminartut.
- Sulissutiginiarpaat annertunerumik siumut
takunnissinnaanermut paasissutissaqarnissarluk
ulorianaateqarsinnasunut atortussanik. Inuus-
sutississallu malittarisassanut atuutinneqar-
tunut naapertuutinningsut pingaartinneqas-
sannigillat.
- Sulissutiginiarpaat tapersersorniarlugu suliffis-
suit namminneq nakkutilliisarnerata nassuiaa-
sersorneqarnissaat, soorlu assersuutigalugu

qanoq nammineq nakkutilliilluarneq kingune-
qarluarsinnaanersoq kiisalu qulakkiissallugit
misissuinissani periusissat pisariaqartitat
paasiuminartuunissaat.

- Patajaallisarniarpaat ilisimasat ilisimatusarneq
tunngavigalugu inuussutissat isumanna-
jarneqarneranni aammalu pilersitsillutik
pitsaanerusunik ulorianaatilinnik nakkuti-
lliinermi periaasissanik, nunani avannarlerni
ilisimatusarneq ataqatigiinerulersillugu kiisalu
pilersitsinikkut nunani avannarlerni ataatsimut
ulorianaatilinnik nalilersuisarnerni tassungalu
atatillugu pingaartinneqartut tapersersorlugit
nunat assigiinngitsut akornanni oqallinnerni.
- Tapersersuiniarput pisiniartartut oqallitarn-
neranni sulissutigallugulu aammalu qulakkiis-
sallugu ammasumik ulorianaatillit pillugit
oqaloqatigiittarnissat ingerlanneqartarnissaat,
eqqortunillu suni tamani paasissutissaqartitsi-
nissaq isumagalugu, soorlu assersuutigalugu
atuarfimmil atuakkani, ilinniutini allani, atuaq-
kani iganermut ilitersuutini aammalu tv-kut
radiukkullu iganeq pillugu aallakaatitassiani/
atuagassiatigulluunniit.
- Pitsanngorsaaniarput ulluinnarni nerineqartartut
pillugit ilisimasat siaruarterneqarnissaannik
nunat allat akornanni.

9. Nukissiuutit

Siunissaq eqqarsaatigalugu nunat avannarliit nukissiuutit pillugit suleqatigiineranni siunertaavoq sulissussilluartumik imminullu akilersinnaasumik isumannaatsumik nungusaataanngitsumillu nukissiuutinik pilersuinissap siuarsarneqarnissaa. Nukissiuutit tungaatigut peqqumaatit atorluartarneqartariaqarput ataatsikkoortumik patajaallisarniarneqassammata suliffissaqartitsiniarneq aningaasaqarniarneq avatangiisinillu eriginninissat.

Nukissiuutinik ataqatigiisumik aqqissuussinerit iluaqutaassapput drishusgassinik taaneqartartunik aniasoortittakkat silarsuaq tamaat eqqarsaatigalugu allallu silaannarmik mingutsitsisarnerit millisinneqarnissaannik kiisalu nukissiuutit ataqatigiinnearnaasut amerlitinneqarlutik.

Suliamik ingerlasseqqinnissaq ingerlanneqassaaq annerusumik nukissiuutinik tuniniaasarfiit Nunani Avannarlerni ilanngullugit nukissiuusiornerit nunani eqqaamiuni EU-milu ataqatigiissaarnerisigut, nungusaataanngitsumik nukissiuutinik pilersitsisarneq pingaarnertut kisiat unammillertoralugu.

Nunat avannarliit tamarmik anguniagaraat nukissiornermi suliffeqarfiiiniit avatangiisinut ajornartorsioortitsisartunut pissutaaqataasarnerat millisarneqassasoq aammalu anguniagaralugu arlalinnit aqutsineri atorneqartussanik atuutsilersitsinissaq taanna anguniagaq anguneqarniassammata, allaat makku sakkugalugit, akileraarutit, akitsuusiutit, toqqaannartumik aqqiisarnerit imaluunniit aningaasatigut tapiisutaasartutigit. Nunat killeqarfii qulaallugit avatangiisinik ajoqusiisarnerit pissutaallutik pisarialimmik suleqateqarnissaq pisariaqalersimavoq nunani avannarlerni aammalu nunani taakku avataanniittuni.

Ukiorpasuit nunat avannarliit akornanni ingerlalluartumik pisortatigoortumik suleqatigiit-toqarsimavoq nukissiuutinut apeqqutit pillugit. Nunani avannarlerni innaallagissap tungaatigut

suleqatigiinneq taakkualu akornanni innaallagissamik tuniniaasarnerit pingaartuupput pissutigalugu innaallagissap tungaatigut ataqatigiineq periarfissiimmat avatangiisit pitsaanerulernissaanut Nunani Avannarlerni.

Nunat assigiinningsut akornanni isumaqatigiisutit aammalu nunanik allanik Nunat Avannarliit avataaniitunik suleqateqarnerup pingaartumik EU-mi nunanilu Østersø-p eqqaaniittunik pingaaruteqarsimapput nunat avannarliit nukissiuutit pillugit politikkiata ilusilersornerani kiisalu nukissiuutinik ataqatigiimmik aqqissuussisimanerni.

Nunani Avannarlerni nukissiuutit tungaasigut ineriartortitsineq ukiut 1990-it ingerlanerini qiimmallannarsimavoq tassami nukissiuutinik atuineq minnerujussuusimavoq aningaasaqarnerli allisimalluni. Sulili annertooujussuarmik angunia-

gaqartariaqarpoq nukissiorfinnit aniasoortitsisarnertit allisimanerisa millisarneqarnissaat nungusaataangitsumik ineriartortitsiniaraanni.

Aniasoortitsisarnertit drivhusgassinik taaneqartartut annertunerit pisarput nukissiuuteqarfinni immikkoortortaqarfinniit, aammalu assersuutigalugu kuldioxid-ip (CO₂)-p millisimanerata takutippaa nunani avannarlerni nalinginnaasumik pitsaasumik inigaqartoqarsimasoq. Nunat Avannarliit aalajangersimasunik iliuseqareerput, soorlu aniasoortitsisarnertit millisarniarlugit aamma ataatsimut aaqqissuuussat eqaatsumik ataqatigiisarniarlugit atuuttunngortissimavaat CO₂-mut akitsuussussat silarsuarmi annerpaat ilaat.

Aammattaq aningaasarpasuit atorpeqarsimapput nutaanik atoqqinneqarsinnasunik nukissiuussiorniarnertut.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Amerlissavaat aningaasanik atorluanaissamut aqtsilluarnissamut atortussat aammalu aqtsinermut tunngasut assigiisarlugit sulit nukissiornerup immikkoortortaqarfiini patajaatsuumik ineriartortitsinissaq kiisalu nukissiornermi avatangiisinut ajoqusiisarnertit nukissiuutinik atuinermik pissuteqartartut Nunani Avannarlerni millisarniarlugit. Tuniniaasarnermi aalajangersakkat pitsaasusimappata avatangiisinullu ulorianaateqannginnerat qulakkeerneqarsimappat, taava nungusaataangitsumik nukissiuutit immikkoortut pillugit ataqatigiisarnertit annerpaatigut nukissiuutinik tuniniaallutik suliaqartartunut suliaassanngortinnarneqarsinnaapput.
- Suleqatigiissutiginiarpaat nukissiuutinik nioqquteqarneq, sanaartorneq (infrastruktur) ineriartortillugu kiisalu qulaajarlugit qanoq iliornissani pisariaqartinneqartut, qularnarniarlugit siunissami Nunani Avannarlerni pilersuinerup patajaatsunissaa.

- Ingerlateqqinniarpaat nunarsuup ilaani tamaani suleqatigiinerup akunnaatsunissaa, sunniuteqarluarnissaa aamma sanaartornerit ineriartortinneqarnerini avatangiisinut naleqquttuutinnissaat Nunani Avannarlerni immallu Østersø-p qanittuiniittuni. Taamaliorniarnermi pisariaqarpoq immikkoortortaqarfuit suleqatigiinnissaat pisortaqrarfiit akornanni imaluunniit pisortaqrarfiit nukissiuutinillu nioqqutissiortut akornanni. Nunat avannarliit taanna ineriartortitsineq tapersorsorpaat BASREC-imi (Baltic Sea Region Energy Co-operation) aalajangersakkat iluanni.
- Annertuumik millisaarniarput drivhusgassinik taaneqartartut kaaviaartinneqarnerannut ukioq 2020 tikillugu Østersø-p eqqaaniit nunat siuttuullutik immikkoortortaqrarfussallutik. Suliaq taanna peqatigiilluni suleqatigiinnikkut aalajangersagaareernikuuvoq isumaqatigiisutikkut (Testing Ground Agreement inom ramen for Kyoto-mekanismen) aammattaq Testing Ground Facility pilersitaanikuuvoq tassaalluni siuarsaanermi ataatsimoorussami Østersø-p eqqaani pilersaarutip piviusunngornissaanut aningaasalersuiffik.
- Suleqatigiissutigissavaat politikkip tungaatigut ineriartortitsinissaq, aqtsinissami atortussat tungaatigut aamma teknologip tungaatigut anguniarniarlugit annertunerumik nukissiuutit atorluarneqarnissaat, ineriartortitsinissarlutit brintit atorlugit gassiliornissaaq nukissiuutinut iluaqutaasussat kiisalu annertunerumik atoqqinneqarsinnaasut nukissiornermi atorpeqartartut immikkoortortaqrarfimmi atorpeqarnissaat.
- Annertuumik noqqaassutiginiarpaat CO₂-mik aalajangersimasumik assigiimmik killigeq-qusanut piumasaaqatissanik pilersitsinissaq fossiliniik aallaaveqartumik nukissiorfiit allallu aalajangersimasunik aniasoortitsisartut atortussaannik.
- Ingerlatiinnarniarpaat nukissiuutit pillugit Nunani Avannarlerni ilisimatusarnikkut suleqatigiineq ingerlanneqartorlu Nordisk

Energiforskning-imit. Nordisk Energiforskningip anguniagaraa ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu tunioraasinnaalluni ilisimatusarneq tunngavigalugu ilisimasassanik nukissiuutinik atui-nerup annikinnerpaamik aningaasartuutaalluni millisarnissaanut aamma nutaanik atoqqissinnaasunik nukissiuutissanik mingutsitsinikitsunik pilersitsilluni nukissiuutit tungaatigut teknologii atortoralugu.

- Suleqatigisatik amerlisinniarpaat nukissiuutit atoqqinneqarsinnaasut atugaanerat nukittorsarniarlugu nunarsuarmi tamarmi atorneqarneruleriartorniassamata aamma nukissiuutit atorluarneqarnerulerniassammata, aamma nunat naligiiaat suleqatigiinerat nukittorsarlugu, taakku pilersinneqartut nunarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuarnermi Johannesburgimi kingornalu nangeqqinneqartumi Bonnimi ataatsimeersuarnermi.

10.

Angallassisarnerit

Ungasinnerusq eqqarsaatigalugu anguniagaq unaavoq angallassisarnermi pissutsit patajaallisarnissaat. Angallassisarnermi pissutsit imaasapput inuit ataasiakkaat, suliffeqarfiit inuiaqatigiillu tunngavigisamikkut ataqatigiinnikkut, isumannaatsumik, peqqinnartumik, kinguaariillu akornanni assigiinngitsitsinnginnermik, pisariaqartitaannik naammasisaqarsinnaasut.

Aamma imminut akilersinnaasuusariaqarpoq, ingerlatinneqarlunilu eqqortumik sukkaasumillu, aamma neqeroorutigissallugit allat angalanermi periarfissat tapersorsorlugulu akitigut unammillersinnaaneq aamma immikkoortortaqarfimmi ineriartortitsineq.

Aamma suleqataassaq igitassanik nungujartortanngitsunik mingutsitsisarnermik millisaanermi, atorlugilli atoqqinneqarsinnaasut periarfissat ima, taakku nutaanngortitseqqinnaanerata killissaa tikillugu. Angallassisarnermi aqqissuussat nutarteqqissinnaanngitsut ima atussavaat nutaanik atoqqinneqarsinnaasunik ineriartortitsinermi periarfissaqalernerup tungaanut aamma millisarlugit akissajaatit nipiliortitsinerillu.

Nunat Avannarliit inui annertunerpaartaatigut siammarsimasorujussuupput pisiniartarfinnullu pingaarutilinnut ungasissorujussuullutik. Taamaammat Nunat Avannarliit pingaartitorujussuuvaaq ungasinnerusq eqqarsaatigalugu patajaatsumik angallassisarnermi aqqisuussinissaq. Siunissami taamaammat anguniarniagassaavoq pilersitsinissaq suleqatigiisitsinerit uku akornani: aningaasaqarnikkut, inooqatigiinnikkut avatangiisinullu tunngasuni piumasaqaatitigut, angallassisarnermi pissutsinut tamarmik annertuumik attuisut.

Eqqortumik oqaraanni imaappoq, inuiaqatigiinni kikkut tamarmik pingaaruteqartut ungasinnerusq isigalugu angallassisarnerup tungaatigut allanngorsaaniarnermi. Tamakku suliat tapersorsorneqarpoq

aalajangersimasumik siumullu iseqartumik politikkipi. Politikkip tungaatigut aalajangikkat tamarmik ilusilersortariaqarput aningaasaqarneq, inooqatigiinnermi pissutsit, avatangiisinullu ungasinnerusumi kingunerluutaasartut eqqarsaatigeqqaarlugit.

Anguniakkanut tunngasunik iliussissat 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- sulissutiginiarpaat sulii pilersitsinissanik biileqarfunngitsut, innarluutillit meeqqallu angallarinnerulernissaat pitsanngorsaaviginiarlugu. Taamaammat tassunga atatillugu pingaartorujussuuvooq siumut pilersaar-

siussalluni assigiissaanermut tunngasunik angallassisarnerni atortut naleqqussassallugit arnat angutillu angallanneqarnerup tungaatigut piumasarisaaat piviusunnorniaassammata. Taamattaq eqqarsaatigineqarpoq meeqqat mammineerlutik isumannaatsumik angallanneqarsinnaanngornissaat. Pissutsit inuppassuarnik angallassisarnernut tunngasut pitsanngorsaavigineqartariaqarput atuisut piumasarisaaannik tusaanerulerlutik. Pisuinnartut cykilertullunniit periarfissaat pitsanngorsaavigisariaqarpoq. Programmi taaguutilik Mobility Management (angallassisarnernik tunngasutilinnik suleqatigiiffik) tapersortariaqarpoq ineriartortinneqarlunilu.

- Nassuerutigaaat ungasinnerusumi patajaatsunik angallassisarnerit ingerlaannassappata pisariaqartoq pitsanngorsaanaissaq angallannermi suliffiutillit tungaatigut aamma suleqatigiinissaq angallannermi allanik suliffiutilinnik. Qimuttuitsut atorlugit angallassisarnerit nukittorsartariaqarput unammillernerulersinnaalerniaassammata.
- Pilersaarutigaaat sanaartortarnerit aaqissuulluartaqartut eqqumaffiginiarlugit siunissami pisariaqartinneqarsinnaasut patajaatsumik angallassisarnissami atorneqarsinnaasut eqqarsaatigalugit. Nutaanut sanaartugassanut aningaasalitigani misilittaaqqaartariaqarpoq allatut ittunik assigisaannik aaqjiisoqarsinnaannginnersoq.
- Pilersaarutigaaat sanaartortarnerit aaqissuulluartaqartut eqqumaffiginiarlugit siunissami pisariaqartinneqarsinnaasut patajaatsumik angallassisarnissami atorneqarsinnaasut eqqarsaatigalugit. Nutaanut sanaartugassanut aningaasalitigani misilittaaqqaartariaqarpoq allatut ittunik assigisaannik aaqjiisoqarsinnaannginnersoq.
- Pilersaarutigaaat pisariaqartoq ineriartortissallugit isumannaannerusunik, avatangiisinut ajoqusiinnginnerusunik nukissiuutinillu atuinikinnerugaluarlutik kinguarsaataannngitsunik angallassisarnerni atortoqaleriartorneq ingerlatiinnarneqassasoq. Nunat Avannarliit suli pimoorullugu sulilluarlutik kaammattuisuulutillu sulinertik nunat assigiinngitsut akornanni peqatigiiffinni ingerlatiinnartariaqarpaat, pingaartumik EU-mi, ilaaffigissallugit teknikkip tungaatigut atortullu assigiinerulernissaannut tunngasut piumasarineqartut sukanganerulernissaat anguniarlugit. Tamatuma saniatigut Nunat Avannarliit ineriartortitsineq ingerlatiinnassavaat teknikkip tungaatigut nutaanik iliuutsinik niuerfusinnaasunik pilersitsinikkut assersuutigalugu aningaasaqarnikkut pitsaaqutit neqitarallugit, pisortaqaarfitt pisortortillugit kiisalu paassisu-tissanik iliuuseqarnikkut.
- Ingerlateqqinniarpaaat ilungersuutitik silarsuaq tamakkerlugu isumaqatigiissutikkut anguniartariaqartoq umiarsuartigut angallassisarnerit pillugit isumannaajaanerniavatangiisillu pillugit piumasaaqatit sukannerulernissaat. Nunarsuaq tamakkerlugu suli isumaqatigiissuteqannginnerani Nunat Avannarliit ineriartortitsineq pillugu kaammattuisuusariaqarput nunasruujp ilaani tamaani ataatsimiittarnerni. Østersø-p motorilinnut aqqisinersuini najoqutassiaq ineriartortittariaqarpoq.
- Pilersaarutigaaat patajaatsumik angallassisarneq ingerlanneqassappat naatsorsuutigineqassaaq naapertuutumik sullerissumillu akilersuisitsinissaq nunat assigiinngitsut akornanni naleqqissuusinnaasut angallannerup pisariaqartitsinera naapertorlugu. Ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu anguniagassaavoq akileraarutit akiitsuutillu angallassineq pillugu politikikkut aalajangerneqartartut akerlerissavai inuiaqatigiinni aningaasartuutit annerit. Piffissaq qaninneq eqqarsaatigalugu allannortikkiartuarneqassappat akileraarutit akiitsuutillu iluaqutaasallutik patajaatsumik angallannermi atortunut.
- Paasiniartariaqarpaat, angallassinermut tunngasuni (angallassinermi atorneqartut tamaasa eqqarsaatigalugit) piumasarineqartut qulaajarnissat nunat assigiinngitsut akornanni niuernermt tunngassusillit peqatigiiffiannut CO₂ pillugu 2008-miit, ilanngutissagaluarpat

- Ineriartortittariaqarpaat suleqatigiinneq nunat assigiinngitsut akornanni suleqatigiiffinni (pingaartumik EU-mi, ECMT-mi, OECD-mi, ECE-mi/WHO-mi, IMO-mi, ICAO-milu) siuarsarniarllugit Nunat Avannarliit suliami soqutigisaat angallassinermi atortut pillugit patajaallisaaneq aamma angallassineq pillugu politikкими
- Siuarsartariaqarpaat ilisimatusarneq aammalu pilersitsillutik ungasissoq isigalugu patajaatsumik angallassisarnissani atortussanik. Naleqqupporlu ilisimatusarnerup inernerit ataqatigiissaarneqarpata EU-mi ilisimatusarnermi killigeqqusatut suliniutinut.

11.

Nunaateqarneq

Nungusaataannngitsumik naasorissaanermi ungasinnerusortaaq eqqarsaatigalugu anguniagassaq tassa nioqqtissiorsinnaanissaq, peqqinnartunik, isumannaatsunik, allanillu nioqqtissanik annertuumik pitsaassusilinnik, isumalluutinut ajoqusiinngitsunik imaluunniit pinngortitap pissusianik ajoqusiinngitsunik.

Inuussutissarsiutigalugu naasorissaaneq tapertaaqataassaaq suliaralugit atavartillugillu ineritittakkat uummarissarlugulu nunaannarmi inooqatigiinneq, pissutsilluunniit allannngussagalarpata.

Inuussutissarsiutigalugu naasorissaaneq killiliisuusaaq sunngiffimmi qasuersaarnernut paaralugillu illersorlugit pinngortitat uumassullit assigiinngiiaarnerat, nunap isikkua, siuaasanillu suliaasimasut (soorlu inussuliat). Nunat Avannarliit kissaatigaat inuussutissarsiutigalugu naasorissanermi nioqqtissiornermi siulersortaarussullutik ungasinnerusooq isigalugu peqqinnartunik isumannaatsunik inuussutissiortoqarniasammat, uumasuutit atugarissaartinneqarnissaat, aamma avatangiisinik pinngortitamillu illersuinissaq.

Inuutissutissarsiutigalugu naasorissaasuuneq avatangiisinut pitsaasunik pitsaannngitsunillu sunniuteqartitsisarpoq. Nunap pissusia ilusersortarpaa atavartillugillu siuaasat pilersissimassaat avatangiisinut inuiattullu kingornusarsianut pingaaruteqarluartut. Naasorissaanermi avatangiisit pinngortitami pissuseqatigiinnerat pingaaruteqartuuvoq uumasut nerisassaqarniarannut naasullu assigiinngitsut naasinnaanerannut.

Anguniarniakkat pingaarnersaasa ilagaat nungusaataannngitsumik inuussutissarsiutigalugu naasorissaasoqarnissaa anguniarneqassasoq, pilersissallugit avatangiisinut eriaginninnerusumik naasorissaasuunermi ingerlasseriaatsit, aamma iluaqutaalluurtussat ataatsikkullu qulakkeerlugit inooqatigiinnermi aningaasarsiornermilu patajaa-

tsuunissaat naak Nunani Avannarlerni avatangiisit silallu pissusii assigiinngiiaaraluaqisut.

Nunat Avannarliit kujataata ilaani inuussutissarsiutigalugu naasorissaasuunissamut periarfissat Europami pitsaanerpaat ilagaat. Taakkunani inuussutissarsiutigalugu naasorissaanermi nioqqtissiorneq iluaqutigineqarluartumik ingerlanneqarpoq ilaatigut naasorissaanermut atortartut atorneqarlutik aamma naasupiluujaanermi atortartut atorneqartarput ingerlaqqissinaasulli nunap iluata ermata qummut killinganut nunallu iluata ermanut, aammalu suli ingerlaqqissinnaasut kuunnut, tatsinut immamullu. Aamma pinngortitami uumassusillit assigiinngiiaarnerannut sunniipilussinnaapput. Nunalli Avannarliit immikkoortotaqarfinni avannarlerpaani ajornakusoorpoq aningaasarsiutitut inuussutissarsiutigalugu naasorissaasutut nioq-

qutissiorsinnaaneq. Nunat Avannarliit sulissutigini- arpaat inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuusinaanerup nunarsuup ilaani tamaani ingerlanneqaannarnissaa.

Eqqumaffigiinarlugu taanna ineriartortitsineq pingaaruteqassaaq pimoorussamik naleqqussasallugu ataqatigiisaarinissaaq avinngarusimasuni nunaqarfinnut politikki immikkoortotaqarfinni taakkunani pissutsit inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuunermi allanngoriartornerat ilutigalugu aamma tunisassiornermik tunngaveqartumik nioqqutissiorneq kiffartuussisarnermillu suliaqarneq aamma nunap ilaata tamatumaa peqqumaataanik tamanik atorluaasut. Pingaar- tuuvoq siammasissumik inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuunermik assigiinngitsumik periaasillit atatiinnassallugit.

Malittarisassat piumasarineqartullu Nunani Avannarlerni inuutissarsiuutigalugu naasorissaasuunermi nioqqutissiorneq pillugu amerlanertigut aalajangersarneqartarput nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiinniarnikkut aamma isumaqatigiissutigut – EU-mi aamma silarsuaq tamakkerlugu pilersaarusionerni, assersuutigalugu WTO-mi. Taamaattumik Nunat Avannarliit sunneeqaasarput nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiiniarnerni, malittarisassat isumaqatigiissutaasussallu eqqartorneqartillugit.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Sunniuteqarnertik nukittorsarniarpaat nunat assigiinngitsut akornanni isumaqateqarniarnerni aamma malittarisassatigut isumaqatigiiniarnernilu, taamaalilluni Nunat Avannarliit ataatsimoorlutik isiginnittarnerat nungusaataannngitsumik inuussutissarsiuutigalugu naasorissaanikkut nioqqutissiorneq pillugu sunniuteqarsinnaanerata isumaqatigiissutini malittarisassianilu nunat assigiinngitsut akornanni malunnaateqalerniassammat.

- Suleqatigiinneq, ilisimatusarnikkut inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuunermi nioqqutissiornermi patajaatsunik periaasissanik pilersitsi- niarnerni suleqatigiinissaaq, nukittorsarniarpaat. Suleqatigiinissaaq ilisimatusarnerup tungaatigut annertunerusumillu ilinniagaqarnikkut inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuunermi tungaatigut aammalu eqqarsaatigalugit avatangiisinut tunngassusillit ineriartortin- neqassapput, iliuitsit erseqqinnerulernias- sammata taamaalillunilu anguneqassaaq pitsaaneruseq aamma peqataatitsinikkut aalajangersimasut avatangiisinut pitsaaqutissat inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuunermi naleqarnerulersinniarlugu.
- Suliartik ingerlatiinnarniarpaat patajaatsumik nioqqutissiorneq inuussutissarsiuutigalugu naasorissaaneq sulii piorsaqqinniarlugu. Tassunga ilaatinneqassaaq avatangiisit peqqinnissarlu eqqarsaatigalugit sullinernut toqoraatinik atuisarnermik millisaanissat, millisaanissanut killigeqqusat Nordsø-deklaration-imi killissatut nalunaarutigineqarsimasut HELCOM-mimi, OSPAR-milu killissatut nalunaarutigineqarsima- sut, EU-milu imeq pillugu killissatut inassutaani aamma suliaralugit isumannaatsu- mik igitassat akoorutissaligaannngitsut nunaateqarfinni atorluarneqarnissaat.
- Annertuneruseq nutaanik eqqarsarnerit pingaartinneqassapput siunertaalluni atuga- risatigut pitsaassutsip nukittorsarnisarne- qarnissaa. Allannngorsaanerit niuernerup, ilisimasat, teknologiip, aamma politikkip inuussutissarsiuutigalugu naasorissaanerup tungaatigut pisariaqartilersimavaat allannngor- saanerit uninneq ajortut aamma inuussutissar- siutigalugu naasorissaasuunikkut. Pissanganar- nerpaatut anguniarniakkani taasariaqarput Nunat Avannarliit avannaarpianniit, silammi pissusiasa allaanerunerata inuussutissanik nioqqutissiornermut periarfissat ajornaku- soornerulersippai.

- Ataatsimoorussamik siarsaaffiginiarpaat akoorutissalersuinani inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuuneq (tassa naasorissaatinik nungusaatinillu atuinani nunaatinik naatisarneq) aamma ingerlatiinnarniarlugu Nunat Avannarliit iliusereriigaat annertunerusumik akoorutissalersuinani naasorissaanermik pissuseqaleriartornissaq siunertatut pingaartilugit nioqutissiornermi atugaasartut tamaasa inuussutissanut pingaarutillit eqqarsaatigalugit suliaaqaarneranniit pisiassanngornissaata tungaannut.
- Nunat Avannarliit tapersuiniarput inuussutissarsiuutigalugu naasorissaaffinni nunaatit assigiingisitaartunik isikkoqarneranni pisuussutaasunut avatangiisinut oqaluttuarisaanermilu pingaaruteqartut assigiimmik aamma allanngortinneqannginnissaat siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu inuiaqatigiinni pisuussutaania-ssammata. Nunap isikkuinik piorsakkanik suliaqarneq Nunani Avannarlerni qaninnerusumik ataatsimuulertinneqassaaq ataqatigiis-saarinnermut Europami nunap isikkui pillugit isumagiissummut (Den europæiske landskabskonvention).
- Sakkortunerusumik eqqaasitsissutigissavaat ilannguffigalugillu inuussutissarsiuutigalugu naasorissaasuunerup arlalippassuartigut sammisaqarnerata pingaassusia, tamanut pingaaruteqartunik suliaqarnera ilanngullugu.
- Uumasuutit nappaateqannginnissaat isuman-naajaaffiginiarpaat, peqqissuunissaat inigis-saartinnissaat aamma ileqqorissaartumik pissuseqarfiginissaat, taamaaliornikkut Nunat Avannarliit sapinngisamik nunat assigiinngitsut akornanni siarsimanerpaaniassammata.
- Pingaarutilimmik sunniuteqarniarput nunat assigiinngitsut akornanni pilersitsiniarnerni, peqqinnissamut avatangiisinullu navianaa-tilinnik gen-it (pinngoqqaatit) atortoralugit uumassusillit pillugit periaasiussusanik, mianersortumik periaaseqarnissaq tunngavi-galugu.
- Ineriartortinniarpaat suliamut tunngasunut tamanut paasissutissat inuussutissarsiuutigalugu tuttuuteqartarneq pillugu politikkip tunngaatigut anguniarlugu, Nunat Avannarliit akornanni suleqatigiittoqarnissaa aammalu taamak inuussutissarsiorneq pillugu patajaallisaamis-samut aqqissuussillultik. Pingaarluinnarpoq suleqatigiinneq Saamit pilersereersimassaat Nunani Avannarlerni ingerlateqqiinnarne-qassasoq.

12.

Orpippassuaateqarnermik ingerlassineq

Anguniagaavoq nungusaataanngitsumik orpippassualerinissaq, orpippassuit orpippassuaqarfilla atorneqassasut ingerlanneqarlutillu orpippassuit ullutsinni siunissamilu periarfissaqartissallugit pinngortitap pissuseqatigiinneranut, aningaasaqarnermut inuiaqatigiinnullu iluaqutaasumik. Orpippassualerineq inuussutissarsiutaassaaq unammillerluarsinnaasoq isumannaatsumillu isertitaqarsinnaalluni suliffissaqartitsinnaallunilu aamma orpippassuarniit nioqqutissiat pitsaanerpaat tunniusinnaassallugit.

Orpippassualerinerup saniatigut qulakkiissavaa paaralugillu peqqinnartut uummaarissullu orpippassuaqarfinit peqqumaatit aamma qulakkeerlugu pinngortitat uumassusillit assigiinngiiaarnerat allallu pinngortitamut pingaarutillit. Orpippassuit aamma atorneqassapput sunngiffimmi qasuersarfittut silaannarmiitarfittullu.

Nunani Avannarlerni annertoorujussuarmik orpippassuaqarfeqarpoq aamma Nunanut avannarlernut inuussutissarsiutigalugu orpippassualerineq annertuumik inuussutissarsiutit pingaaruteqarpoq, nunalli avannarliit ataasiakkaat akornanni annertuumik assigiinngissuseqarpoq. Orpippassuit peqqissarfissatut, aneerasaarfissatut inuiaqatigiillu atugarissaartinneqarnissannut pingaarutilerujussuupput. Aamma inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinerup avatangiisinut tunngassusillit soqutigai. Inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinerup nakkutigisarai pinngortitat uumassusillit assigiinngiiaarnerat, ikiuutaallunilu nunap iluata ermata illersorneqarneranut, pinaveersaartillugulu pinngortitap neriuinissaralua (erosion) CO₂ napertorlugu. Avatangiisinik soqutigininneq annertoorujussuarmik inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinermi ummammillernisamat nalerassatut pingaaruteqassaaq. Anguniar-niakkat kingunerissavaat avatangiisinut pinngortitammullu ajoqusiisinnaanngitsunik pitsaalluar-

tunik ingerlassisarnissat ineriartortissallugit, aamma ataatsikkut aningaasarsiornermut inooqatigiinneermullu tunngassusilinnut patajaallisaataasussat.

Ukiut kingulliunerusut Nunani Avannarlerni inuussutissarsiutigalugu orpippassualerinermi killissatut piumasarineqartut annertunerujartortumik aalajangerneqartarput nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiinniarnertigut aamma sulissutiginninnertigut. FN-ip iluani massakkut atajuartumik orpippassuit pillugit oqalliffiusartoqarpoq politikikkukut qallasissumik inississimasumik, ingerlatiinnarneqassanersorlu 2005-imi aalajangerneqartussaavoq Rio-mi ataatsimeersuarnerup kingunerisaanik suliarinneqqinnermi aamma suliassat orpippassuarnut tunngasut suliarineqartarput pinngortimi uumassusillit assigiinngiiaarnerannut tunngasut pillugit isumaqatigiissummi. Nunat assigiinngitsut akornanni isumaqatigiissutaasimasut piviusunngortinneqarniassammata nungusaataanngitsumik inuus-

sutissarsiutigalugu orpippassualerineri ineriartortitsinissaq anguniarlugu Europami pilersinneqarsimavoq ataatsimoorussamik Europami orpippassuarnut tunngassusillit politikikkut sunniiniarneq taagorneqartoq »Ministerkonferenserne for beskyttelse af Europas skove« (Europami orpippassuit illersorneqarnissaat pillugit ministerit ataatsimeeqatigiittarneri). EU-mi ataatsimoorussamik inuussutissarsiutigalugu orpippassualerineri qanoq iliuseqartarnissaq suliarereer-nikuuvaat.

Nunat Avannarliit orpippassuarnut tunngassusillit politikikkut pimoorullugit ingerlappaat. Orpippassuit tungaatigut politikki aamma malit-tarisassat ukioq kingulleq nutartigaapput. Najoq-qutaq unaasoq tassa, nungusaataannngitsumik orpippassuarnik atorluanaissaq aamma orpippas-suit assigiinnngitsorpassuarnut inuiaqatigiinni atorneqartarnerat. Nunat Avannarliit pingaar-tilluinnarpaat aalajangiisarnerni inuiaqatigiit akuutinneqartarnissaat. Nunani Avannarlerni orpippassuaqarfiit annertooujussuit ingerlan-neqarput allagartamik avatangiisit illersorne-qarnissaannut uppersaateqarluni inuussutis-sarsiutigalugu orpippassualerinermik inger-lassineri aamma avatangiisit illersorneqarnis-saannik uppersaammik allagartartallinnik qisunnik nioqqutissiat annertunerusumik piumanneqaleriartorput.

Anguniakkat iliuusissallu 2005-imiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Europami nunallu assigiingitsut akornanni orpippassuit pillugit suliniutitik nukittor-sarniarpaat, taamaaliornikkut Nunat Avannarliit nungusaataannngitsumik inuussutissarsiutigalugu orpippassuarnik suliaqarluni ingerlassisarnis-sanik takorluugaat, nunat assigiinnngitsut akornanni isumaqatigiissutigisartagaanni ilaatinneqartalerniassammata.
- Isumaqarput Nunat Avannarliit akornanni aaqqissuulluakkamik suleqatigiinnissap tunngavigissagai ataatsimoorussamik Nunat

Avannarliit pilersaarusiussasut naalagaaffit aamma nunat assigiinnngitsut akornanni anguniarniakkat maleruagassallu tunngavigalugit, nungusaataannngitsumik inuussutissarsiutigalugu orpippassuarnik suliaqarluni ingerlatitsinissami.

- Isumaqarput Nunani Avannarlerni orpippassuit pillugit ilisimatusarneq ingerlatiinnarneqassa-soq, siunertaqartumik aaqqissuulluakkamillu. Nunat Avannarliit siunissami arajutsisimania-nngilaat nungusaataannngitsumik inuussutis-sarsiutigalugu orpippassualerinermik suliaqarneq.
- Ineriartortiinnarniarpaat pinngortitamut avatangiisinullu pitsaalisataallutik ingerlatseriaatsit inuussutissarsiutigalugu orpippas-suarnik suliaqartarnermi. Suliniutissat aaqqis-suuneqassapput Nunat Avannarliit akornanni. Anguniagassat assigissavaat orpippassuit pillugit Europami ataatsimoorussamik suleqatigiinnermi anguniarniakkat.
- Tapersersueqataaniarput Nunani Avannarlerni qinigassaqarnissaq arlallinnik aamma suliaqar-nermi naammattut assigiinnngitsunik orpippas-suaqarfiit aassigiingiaarnerata nungutsaa-liornissaannut. Pingaaruteqarpoq tapersissus-sallugit avatangiisinut ajoqutaannngitsut nioqqu-tissiat orpippassualerinermeersut, soorlu piu-masaralugit takussutissaqartarnissaanik qisunnik pilersuisarneq inatsisit naapertorneraat aamma nungusaataannngitsumik pinngoqqaarfiat. Qisunnik nioqqutissiat atortut allat taarsersin-naavaat aamma nutaanik qisuk atorlugu nioqqu-tissiorneq ineriartortinneqarsinnaavoq. Qisunnik pitsanngorsaaneq aamma sulii ineriartortinne-qassaaq. Ilisimatusarneq paasissutissanullu atortussat sakkugineqassapput.
- Nukittorsarniarpaat orpippassuit inooqatigiin-nermi inuiaqatigiinnilu atorneqarnerat. Orpip-passuarnut annertunerusumik periarfissaqartitsi-neq pingaaruteqarpoq aneersuaatigaluni pissusi-liornernut. Saniatigullu inuiattut oqaluttuari-saaneq orpippassuillu qajassuunneqassapput, naasut uumasullu inuussutissaqarfimmasuk. Taamaaliornissaq pissaq, aneerasaarnermut

suleqatigiiffiit, orpippassuaatillillu suleqatigiiffiisa aamma pinngortitamik illersuuniaqatigiit suleqatigiiffiisa, suleqatiginerisigut. Suliniutissat ima ingerlanneqarsinnaapput, pikkorissartitsisarnikkut, atuartitsinikkut, piareersaatitut sammisaqarnikkut kiisallu ilisimatusarnermik annertusaanikkut.

- Ingerlatiinnarniarpaat ataatsimoorussamik Nunat Avannarliit suliniuteqarnissaat, pingaartillugu ilisimasat pioreersut tullerriarneqarnissaat, ilisimatusarneq aqputigalugu nutaanik ilisimasassanik pilersitsinikkut ineriartortitsinikkullu, kiisalu kaammattuissallutik nioqqutissiassanik ineriartortitsinissanut, aqputigalugu bioenergi pillugu suleqatigiinneq aallarteriigaq.

13.

Aalisarneq, piniarneq aamma aalisakkanik naasunillu uumatitsiviit igalaamerngit

Ukiut 20-vit qaninnerit ingerlanerini nunani avannarlerni aalisarnikkut politikkip ineriartortinneqarnissaani anguniagassani pingaarnerpaaq tassa una kisiat siunertaralugu: Immami uumassusillit peqqumaatit ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu nungusaataanngitsumik atorluarneqarnissaat pinngortitap kaaviaartitsinerani suliaqarnerup iluani pinngortitallu uumassusillit assigiinngiaarnerat pillugu isumaqatigiissut tunngaviulluni, taassanimi isumaqatigiissummi piumasarineqarpoq pinngortitap uumassusillit assigiinngiaat illersorneqassasut nungusaataanngitsumillu taakku taakkualuunniit ilaat atorneqartarsasut.

Immarmiut uumassusillit peqqumaatit pisuus-sutaapput Nunallu Avannarliit ataatsimoortumik akisussaafeqarfigaat. Aalisakkat aalisarnerlu pissutaaqataasimapput inuiaqatigiinik tunngavi-liisoqarsimanerani Nunat Avannarliit sineriaanni tamani kitaani Altantikup avannaaniit avannaanilu arktiskip ilaanniit kiisalu kangianiit Østersø-mi. Nunani Avannarlerni naalagaaffinnut arlalinnut inuiaqatigiiaanullu imarmiut uumassusillit peqqumaatit inuuniarnermut tunngaviuvipput.

Immami uumassusillit peqqumaatit atorluarniaraanni, aalisagaagaluarpata, piniarnerluunniit imarmiunik uumasunik miluumasunik timmiarni- arnerluunniit imaluunniit igalaaminerniititsisarneq imarmiunit tunngaveqassaaq ataatsimik isiginnin- nermik tunngavilimmik ilisimatusarneq tunnga- vikalugu ilisimasat, mianersortumik pissuseqarluni aalajangiisarnerit aammalu immap pissusiisa eqqar- saatigineqarnissaat taassuma iluani eqqarsaati- gineqarlutik inooqatigiinnermut aningaasaqar- nermullu nerisassat tungaatigut piumasarisat.

Anguniakkat qanorlu ilionnissat 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- siuttuusariaqarput minnerunngitsumik EU-mik suleqateqarnermi aammalu nunat assigiinngitsut akornanni oqalliffiusartuni nammassiniarlugit ersersarniarlugillu tunngaviatigut pinngortitamit peqqumaatit naammattusarneqarpata tunnius- sisinnaanerannut sanilliullugu pitsaasumik kinguneqarsinnasoq. Tassunga atatillugu pisaria- qartinneqassaaq immikkoortotaqarfiiit suleqa- tigiinnerat pitsanngorsassallugu assigalugu Johannesburg-imi siunniunneqarsimasooq anguniagassatut, qulakkiissallugulu siunissami pitsaanagerusumik ataatsimut aqqissuussisar- nissaq eqqarsaatigalugu naammassineqarnias- sammad ataqatigiissaakkamik, pinngortitap pissusiinik tunngaveqartumik immami peqqu- maatit pillugit ingerlatsisoqalerniassammad. Taamaaliorniarnermi minnerpaamik pisaria- qarpoq nunat ataatsimut aqqissuussisarnertik naligiimmik naalagaaffikkaartumik pitsanngor- sassagaat.

- aguniarniarpaat atuartitaanikkut ilinniartitaanikkullu qulakkiissallugu pitsaanerpaarpaamik atorluaasoqarnissaa peqqumaatinik tamanik pisarineqartartunik, ilaatigut aamma saniatigut pisarisoortakkanik, perlukunik allanillu ullumikkut immamut igiinnarneqartaraluartunik. Taakkullu saniatigut pilersikkiartuassallugit nioqqutissiarineqarsinnaasut perlukut atorluarnerisigut, nioqqutissat assigiinngitsut allat niuernermit atorneqarsinnaanngitsut, kiisallu ujtartussallugit periarfissat nutaat nioqqutissiat naleqarnerulernissaanut annertusaataasinnaasut.
- Isumaqarput atuartitaanerup ilisimatusarnerullu aningaasarsiornermut inooqtigiinnermullu tungassusillit tungaasigut aammalu aqutseriaatsit immamit uumassusillit peqqumaatigisat atorluarneqarnissaasa patajaallisarneqarnissaanut ataqtigiissuteqarnerisa pitsanngorsaaffigineqarnissaat.
- Tapersorsorpaat ilisimatusarneq periarfissuioq tunngavissanik ilisimatusarnikkut aammalu oqimaaqtigiimmik pisiniartartunut inuussutissat tungaatigut siunnersuuteqartartoq sammisaqartorlu pisiniartartut peqqinnissaanuttu iluaqutaasinnaasunik, aammalu immamiit inuussutissatigut pinngortitamut mingutsitsissutaasinnaasunik peqqinnissamullu ulorianaa-teqarsinnaasunik imaqarlutik siunnersuutaasartut.
- Isumaqarput annertuumik pisariaqartinneqartoq immikkoortortani suliallit atuartitaanermi ilisimatusarnermillu isumaginnittoqarfinnik suleqateqartinnerulernissaat, anguniarniarlugu ataatsimut aaqqissuunnarlugit ilinniartitaanikkut qaffasissutsit naapertorlugit pisinnaasarfiusut tamaasa eqqarsaatigalugit, immikkoortaqarfinnullu siunissami nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut umammillersinnaanissamulu periarfissaasut naleqquttut nunat avannarliit akornanni ataatsimut aaqqissuunnarlugit.
- isumaqarput pisortaqarfii inuutissarsiortullu akornanni oqaloqtigiinneq pimoorullugulu suleqatigiinneq pisariaqartut aallarnisaanarnissani pitsaasunik pitsaalisaaqutissanik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut siuarsaaqataasinnaasunik, immami uumassusillit peqqumaatit tunngavigalugit. Taamak suleqatigiinnissaq nukittorsarneqassaaq pitsanngorsarlunilu.
- nunani avannarlerni peqatigiiffiit aalisarnerup tungaatigut isumagisallit kaammattuiffigineqarput soqutiginnillutik iliuusissanik qinersinermit suut pingaartinneqassanersut suleqatigiinerni pisortaqarfinnik ilisimatusarnermillu suliannit ilusilersornerani suleqataaqqullugit.
- namminersorlutik inuutissarsiortillit qanimut suleqatigineqartarnerini aalisariutit ikummatisanik atuiallaarnerisa millisarneqarnissaannik perlukunillu eqqaaginnartarnerat pillugit erseqqissaatigisarniarpaat.
- suli tapersorsorpaat piniariaatsinik pitsanngorsaanissat pinngortitamut avatangiisinullu ajortumik kinguneqartitsisartunik millisaqataasinnaasunik ilaatigut killilersorlugit piniutit immap naqqanut kiliutaallutik atorneqartartut immalu naqqanut pinngortitallu uumassusillit assigiinngiiaarnerannut sunniipilutsitsisartut. Tassunga ilaavoq aalisarnermik suliaqartut suliffigisaasa tunngaasigut pissutsit isumannaa-jaavigissallugit.
- Sulissutiginiarpaat nunat assigiinngitsut akornanni imarmiut miluumasut pillugit nungusaataanngitsumik ingerlatarineqarnerat atituumik akuersarneqalernissaat. Pisariaqarpoq (IWC) nunat assigiinngitsut akornanni arfanniarnermut ataatsimiitsitaliaq suleqatigiiffittut sulileqqilersissallugu, ilisimatusarneq nakkutilliinerillu atatiinnarneqarniassammata.
- Ineriartortinniarpaat teknologiit, avatangiisit naleqarnerulernissaasa iluaqtigisinaasaannik kisiannili erngup pitsaassusissaanut umammillersinnaassuseqartut kiisalu pilersitsinikkut peqqinnartumik suliffinni pissutsit isumannaajarlugit qularnaveeqqutissanik, ilisimatusarfigineqarnissaat.

- Tapersorpaat piginnaatitaaffiit annertusaaf-figineqarnissaat, pineqartut tamaasa eqqarsaatigalugit, immat periassaannut tunngassusillit tungaasigut, aalisakkat imarmiullu atugarissaar-nissaannut, peqqinnissuunissaannullu

minnerunngitsumillu aalisakkat perlukuinik igitsiinnartarnernut iliuuseqaataasartut avatangiisinullu sunniivigeqatigiittarnerinut tunngaassulinnut, apeqqutinnut.

14.

Nunanik qanittunik (eqqaamiunik) suleqateqarnissaq

Nunanut avannarlernut anguniagassaq pingaarneq eqqaamiumik iliuuserissassaannut tapersersuiqatallutik ungasissoq eqqarsaatigallugu aningaasaqarnerup ineriartortinneqarnissaani, tassami avatangiisinik eriaginninnissaq avatangiisillu pillugit piumasarineqartut nalinginnaasumillu økoligi pillugu ilisimasat eqqarsaatigineqassammata. Tassungalu atatillugu peqatassallutik social-ikkut peqqinnissallu tungaatigut assigiinngissutit millisarnissaanni, kiisalu nungusaataannngitsumik ineriartortitsineq pillugu immikkoortortaqaqfinni tamani ataqatigiissaarinissaq tapersersussallugu.

Nunat avannarliit tapersersuiqataaniarput pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerisa illersorneqarnissaannik, avatangiisit pitsaassusaasa allanngortinneqannginnissaannik, mingutsitsinerit millisarnissaannik isumannaajarlugulu nungusaataannngitsumik peqqumaatinik atorluannissaq. Nunat avannarliit tapersersorniarpaat ammasuunissaq, demokrati, inuiaqatigiit akuutinneqarnissaat aammalu assigiissunik inatsisiliortarnissaq kiisalu najugarqarfinni pisortaqaqfit sullissilluartaunissaat. Nunat avannarliit tapersersuiqataaniarput nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu atuartitsissutigineqartarnissaa, tapersersorlugu avatangiisinut pitsaaqutaasussat teknologip tungaatigut avatangiisinullu iluaqutissaalluartut kiisalu pitsanngorsassallugit avatangiisit pillugit teknologiip tungaatigut ilisimasat.

Nunat avannarliit nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu arktiski pillugu suleqatigiineq siuarsarniarpaat sikumik, immamik, imermik silaannarmillu mingutsitsisarnerit nunani eqqaamiuni millisarneqarniassammata aammalu silaannarmik Arktis-ip tungaanut mingutsitsisarnerit ataavartut millisarneqarniassammata aammalu sulissuteqarlutik qanoq iliornissamik periusissanut nungusaataannngitsumik immami avatangiisit tungaatigut aammalu illersorneqarsinnaasumik immami pissamaatit atorluarneqarnissaat pillugit atlantikup avannaata imaani.

Nunat avannarliit alapernaarsorniarpaat mil-lisarlugillu sunniutit silap pissusiisa allanngoriartornerata ozon-eqarneratalu allanngoriartornerata sunniutigisinnaasai avannaani suliaralugulu atomip qeqqanut tunngassusillit isumannaajaaffigineqarnissaat aammalu atomip qeqqanut tunngasunik atornikunik suliaqartarneq isumannaajaaffigissallugu.

Nordisk ministerrådip suli suleqatigiineq ineriartortinniarpaat siullerpaamik naalagaaffinnik baltisk-inik taaneqartartunik, Ruslandip avannaata kitaanik, Arktiskimillu. Suleqatigiineq naleqqus-

sartariaqassaaq immikkoortorta qarfiit assigiingiaarnerannut aammalu sukkulluuniit politikikkut naalakkersuisussat pingaarnertut pilersaarusiassaannut. EU-mi ilaasortat amerlisinneqarnerata takutissavaa sorliit EU-mi ilaasortartaat Rusland-ip avannaata kitaa suleqatigissaneraat.

Naalagaaffinnik baltisk-inik taaneqartartunik suleqateqarnissaq ingerlatinneqartussaasaq naligiisumik. Atassuteqaatit pitsaasut pilersinneqareersut nunat avannarliit naalagaaffillu baltisk-inik taaneqartartut akornanni ataavartinneqasapput ineriartorteqqinneqarlutillu. Estlandimik, Lettlandimik, Litauenimillu suleqatigiinermi anguniagaavoq annertunerusumik nunat avannarliit baltiskimilu taaneqartartut naalagaafeqarfiit suleqatigiinnerulernissaat politikikkut naalakkersullu qullersaatigoortumik (NB8) aammalu eqqarsaatigalugit ataatsimoorussanik pilersaarusiortarnissat atassuteqaatiliortarnissallu.

Ruslandip avannaata kitaata suleqatigiinarnissaata iluaqutigissavaa nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut kaammattuisuussagami eqqarsaatigalugit aningaasqarnikkut, avatangiisinut tunngasut aammalu social-inut tunngassusillit tassani immikkoortorta qarfirmi.

Nunani avannarlerni avatangiisit pillugit suleqatigiinerup pingaartinnerpaavait annertuumik avatangiisinut tunngasut ajornartorsiutit qanigisani Arktisk-imilu qaangerniarnissaannut aningaasalersuuffissatut peqatigiiffiit, soorlu NEFCO (Nordiske Miljøfinansieringsselskab) (Nunani Avannarlerni Avatangiisit Pillugit Aningaasaliisarnermi Peqatigiiffik) pingaartumik avatangiisinut tunngasunik pilersaarutit tapersorsorniarlugit. Allaat NIB-p (Nordiska Investeringsbanken) (Nunani Avannarlerni Aningaasaliinissamut Piginneqatigiiffiulluni Aningaaserivik) tullerijiarlugit suliffeqarfiutitik pilersissimavaat naalagaaffinnut eqqaamiunut avatangiisit pillugit apeqqutinut tunngasut suliatik, aallartillugit avatangiisit pillugit aningaasanik atorniartarfiit.

Suleqatigiinneq iluseqaleriartorpoq peqatigiiffittut. Nordiske Ministerråd-ip ilaaffigai EU-mi »Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Well-being« Nordliga Dimensionens Partnerskap (Nunat avannarliit eqqarsaatigalugit suleqatigiiffik peqqinnissaq inooqatigiinnikullu atugaqarluarnissat pillugit) aammalu tamatuma saniatigut erseqqissarsimallugu assigiisuutitinnissap meeqqallu siunissaasa pingaartinneqarnissaat. Patajaatsumik siunissaqarnissaq suliami ingerlatseqqinnermi pingaarutilittut inississimavoq naalagaaffimmu peqatigiiffittut siunertaliorinnisami aallarneeqqaartumut.

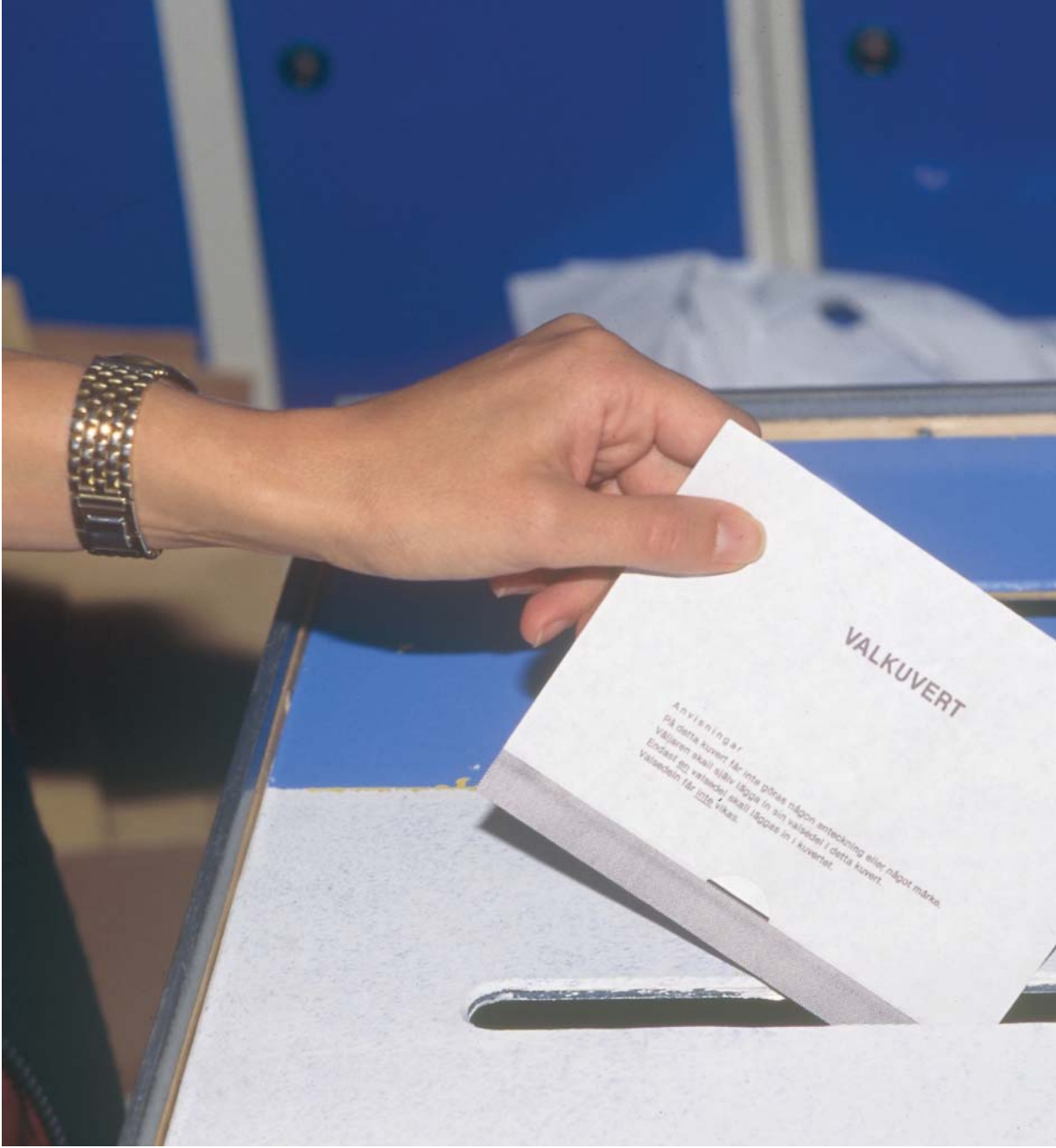
Nungusaataanngitsumik nioqqusinniornissat atuisuunissallu ineriartortinnissaasa pingaartinneqarnissaat, naalagaaffinni eqqaamiuni, Nunani Avannarlernut anguniagassaasa pingaarutilik. Taanna anguniarlugu nunat avannarliit suleqatigiinerneranni pisariaqarpoq politik-ki pingaartigut paaseqatigiineq aammalu naalagaaffiit eqqaamiut akuutittarnissaat aalajangersimasunut pilersaaruisanut sanaartugassanullu siunertarisamut naleqqusimappata.

Naalagaaffinni eqqaamiuni periarfissarpasuaqarpoq aningaasarsiornikkut alliertortitsiffiisinaasutut taamaammallu niunerneermi aningaasaliinissamullu aporfusinnaasut atorunnaarsittariaqarput. Nunat avannarliit suliniarnerat pissaaq siumut aalajangersimasumik siunertalimmik aammalu immikkoortorta qarfinnik tamanik ilaatitsisalluni suleqatigiinermi soorlu Arktisk Råd-imik, Østersø-mi suleqatigiinermi, Barentsråd-imik, EU-p: Nordlige Dimension-imik, HELCOM-imik kiisalu Baltic 21-mik, aatsaalli nunat avannarliit ilaasortaasimappata.

Nunani Avannarlerni atlantikup avannaanniittut naalagaaffiit eqqaamiui arlalittigut aatumassutillit nunat avannarliit siunertaralugu pilersaarutaanni nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissamut tunngatillugu – pingaartumik eqqarsaatigalugit pissuttit immap pissusiunut tunngassusillit immamillu pisinnaasat peqqumaatit.

Anguniakkat qanorlu iliornissat 2005-mimiit – 2008-mut

- *Arktis-imi* nunat avannarliit pilersitsissapput suleqatigiinissamik suliaasanillu agguataarinissamik immikkoortotaqarfiit sulinerini institutioninilu. Nunat avannarliit tapersersussavaat suliniutit nunat inoqqaaviniq taaneqartartunut tunngassusillit, atugarissaarnissaq pillugu suliniutit ilanngullugit apeqqutit assigiissitsinissamat tunngasut aammalu nungusaataannngitsumik atorluanaissaq pinngortitami pissarsiarineqarsinnaasunik peqqumaatinik kiisalu ineriartortillugu atuartaaneq ilisimatusarnerlu issittoqarfinni (circumpolar). Nunat avannarliit suliamut peqataassapput aqqutigalugu pissutaasunik paasiniaallutik nalunaarsuillutillu nungusaataannngitsumik ineriartotitsinissaq pillugu kiisalu Arktisk Rådip sulinerani tapersersuisuullutik nungusaataannngitsumik ineriartotitsinissamat.
- *Barentsregion-imi* nunat avannarliit tapersersussavaat attaveqarfiit najugaqarfinni Agenda 21 aamma nunap inoqqaavisut taaneqartartut aammalu pimoorullugu suleqataallutik suleqatigiiffinni peqqinnissaq inooqtigiinnermullu tunngassusilinni apeqqutini. Nunat Avannarliit tapersersuisuussapput iliuuserisimat ataqatigiissaarneranni nalunaarutigisarlugillu uunga: »NEFCO/AMAP Hot Spot List« aammalu qanoq iliornermi pilersaarut una pillugu »Barents Region Cleaner Production Strategy« kiisalu sulissutigalugu aalajangersimasut pitsaaliisutissat piviusunngortinnissaat atomip qeqqanut tunngasut isumannaatsuunissaat pillugu.
- *Rusland-ip avannaata* kitaani nunat avannarliit tapersersuisapput ataqatigiisaarinermik EU:p qanoq iliornissami pilersaarusaannut eqqarsaatigalugu: Nordlige Dimension, pilersitsillutik aningaasalersuinissamat sakkussanik pilersaarutinut annikitsunut annerulaanullu, kiisalu ineriartortitsineq nukittorsarlugu aammalu pilersikkiartuaarlugit pisortaqarfiit sullarissut aammalu akisussaffeqarfiit suleqatigiissillugit naggataagullu suliaralugu suleqatigiinissami malittarisassaq.
- *Østersøregion-imi* nunat avannarliit tapersersussavaat naalagaaffik aallarneeqqaartoq IMO:p tunngavissatut isummiussaa Østersø immikkoortotaatinneqarnissaa pissutigalugu isumaqartoqarmat nalussajasuararsuusoq sulissutigalugu immap pitsaanerulernissaa aammalu ujartorlugit nassaaralugillu iluaqtissat atorneqarsinnaasut allaffissornikkut, teknikkikkut allallu kigaaqutaasinnaasut nunat killingi qaangerlugit suleqatigiilluarnissami. Nunat avannarliit tapersersussavaat ineriartotitsinerit najugaqarfinni, immikkoortotaqarfinni naalagaaffinnilu pisortaqarfiit nungusaataannngitsumik ineriartotitsinissaannik. Nunat avannarliit tapersersorniarpaat nuutsitsinissaq teknikkip ilisimasallu tungaasigut, ilaatigut nunani avannarlerni misilittakkat ataqatigiissaarinerup EU-mi inatsiliornerup tungaatigut aammalu naalagaaffeqarfiit baltiskinik taaneqartartut misilittagaannik, Ruslandimut.
- Nunat avannarliit tapersersussavaat pilersaarusiap piviusunngortinnissaa Østersøllu eqqamiuinut kajumissaarissallutik suleqatigiiffinnut pimoorullugu suleqataasunut nungusaataannngitsumik ineriartotitsinissaq pillugu, asser-suutigalugu HELCOM-mimut.

15.

Inuiaqatigiinnik qanittuiniitunillu ilaatitaqartarnissaq Agenda 21

Nunat avannarliit kaammattuutigissavaat inuiaqatigiinni innuttaasut inuinnaat akuutinneqarnissaat tigujumanartunik paasissutissanik qularnaarinerikkut aammalu inuiaqataasut ilaatinneqarnissaat piviusunngortitsiniarnermi politikissamik pilersitsiniarnermi nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu. Nungusaataanngitumik ineriartortitsinissaq pillugu ataqatigiisaarinissaq immikkoortuni qanittuni pilersaarusionerni suliaqarnermi suli assut pingaaruteqarpoq immikkoorfimmi taper-sersussallugu piffimmi Agenda 21-mi suliffeqarfiit kommunini nukittorsarnissaat aammalu aqqissuusinnissaat agendamik oqaasiliornermiit piviusunngortitsinnaanermut.

Qulakkeerniaraanni avatangiisit pillugit inuit isumaat qanoq avatangiisit tungaasigut ilisimasaqartigisut aammalu politikikkut oqartussat pisorta qarfiilu tungaatigut tatiginnineq atatiinnariaraanni pingaartuuvoq qulakkiisallugu paasissutissat tungaatigut periarfissaqartitsinissaq avatangiisinut apeqqutinut tunngassusilinnik, inuiaqatigiit kikkut tamarmik avatangiisinut tunngassusillit aalajangiiffigineqarnissaanni aammalu pisorta qarfiit aalajangiannut naammagittaalliornissamut aalajangiisoqassatillugu akuutinneqarnissaat. Taakku tunngavissatut isummiussat saqqummiunneqarsimapput Århus-imi sisamassaannik ataatsimoorussamik europami avatangiisinut ministerit ataatsimiineranni 1998-mi.

Nunani avannarlerni najugaqarfinni allaffeqarfiit politikikkullu aningaasaqarnikkullu takussasorujussuupput. Nalinginnaagajuppoq suliassanik alajangiisarnerni ikiorsiinikkut tapiissuteqartarneq, pisorta qarfiit ammasuupput, aammalu kikkut tamarmik pilersaarusionerit najugaqarfinnilu

annertunerusunik aallaniisoqalernerani akuutinneqartarlutik.

Najugaqarfinni Agenda 21-mik suliaqarnissaq pillugu Nunani Avannarlerni atitoorujussuarmik sarqummiunneqarsimavoq, aammalu suliniuteqarfik annertoorujussuarmik innuttaasunit taper-sersorneqarluni. Najugaqarfinni Agenda 21-mik suliniuteqarniarnerit pingaartumik sakkuusimapput, politikernik, piffinni pisorta qarfinnik, namminersorlutik inuutissarsiorfinnik ingerlasisunik, inuiaqatigiit akornanni peqatigiiffinnik aammalu innuttaasunik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq pillugu katersuutsitsisarnerni. Agenda 21-mik suliaqarnerup pingaartinneqarnerata pilersissimavai aalajangersimasunik iliuuseqarniarnermi ilisimaneqareertariaqakkanik pisariaqartinneqakkanik ilinniartitaanerit pik-korsissaanerillu pilersinneqarsimammata kiisalu suleqataasut assigiinngitsut akornanni suliatigiiffiliornikkut nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq siunertarlugu.

Suli kommunini amerlanerusuni Agenda 21 ineriartortinniaaraanni pisariaqartinneqarpoq immikkoortortaqaaffikkaanik attaveqatigiiffissanik pilersitsinissaq, misilittakkanik paasisitsiniutissanillu paarlagiiaavissanik naalagaaf-feqarfinni nunani avannarlerni taakualu eqqaamiuni naalagaaffiit akornanni.

Nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq pillugu 2002-mi Johannesburgimi ataatsimeersuarnermi ersersippaa naalakkersuisut pimoorus-sisut nungusaataangitsumik ineriartortitsinis-samut sulilluarnermikkullu Agenda 21 pilersillugu. Ataatsimeersuarnermi kommunit saqqummiuppaat oqariaasissaq Local Action 21, Lokal Agenda 21-miit ingerlariaqqinnertut.

Local Action 21-mi piumasarineqarpoq imaaliortoqassasoq

- agenda-miit iliuuseqarnissamut ingerlaso-qassasoq pissutaqataasinnaasut aalajanger-simasut nungusaataangitsumik ineriartortitsi-nissamut kigaaqutaasinnaasut saqqummius-sorlugit, soorlu piitsuuneq, naapertuillua-nnginneq, akerleriinngissuteqarnerit, inunntu najugaqarfiit peqqinnaasut imminullu tatiginninginneq;
- akerlilersorlugu silarsuaq tamakkerlugu avatangiisinut periarfissaasut millisimanerat aammalu avatangiisinik mingutsitsisarnerit; aamma
- tikisillugit ivertillunilu atortussanik najuga-qarfinni ingerlatsivinni nukingernerusumik piviusunngortitsinissanut qulakkiissutissanik, pimoorussamik nakkutilliineq kiisalu ingerlaavartumik pitsanngorsaanissat.

Anguniakkat iliuusissanillu pilersitsinerit 2005-mimiit – 2008-mut

Nunat Avannarliit:

- Århus-imi isumaqatigiissutip piviusunngor-tinnissaata suliarineqarnera ukiumu 2005-mi naammassisimaneqareernissaa naatsorsuutigaat. Nunat Avannarliit aamma pilersaarutigaat

tapersersuuniarlutik naalagaaffinni eqqaamiuni nukingertumik piviusunngortinneqarnissaanik. Ingerlatiinnarlugu nunat avannarliit taperser-sorlugu siunnersuutiginiarpaat Århusimi isumaqatigiissutip tunngavigisai piukkunnar-tortallit immikkoortortaqarfinnut allanut piukkunnaateqarsinnaasut naleqqussarne-qarnissaat nungusaataangitsumik ineriartortitsinissaq eqqarsaatigalugu.

- kommunit kaammattorpai attaveqatigiiffissanik pilersitseqqullugit misilittakkatillu assersuutillu pitsaasut nungusaataangitsumik ineriartortitsineq pillugu siaruaattillugit.
- Suli siuarsassallugu Agenda 21-mik – sulinia-qatigiineq kommunini tamani qulakkeerlugillu ikaarsaariarnerit aalajangersimasunut ilior-nernut nungusaataangitsumik ineriartortitsineri siuarsaataasussanik;
- peqataaffigissavaat suliffeqarfiit pisortaqaarfiillu pitsaanerusumik suleqatigiissinneqarneqartar-nissaat;
- nukittorsarniarpaat pisortaqaarfiit inuiaqatigiillu akornanni suleqatigiifillortarnissat;
- suliartik ingerlatiinnarniarpaat nukittorsar-niarlugu atituunngortinniarlugulu Agenda 21 naalagaaffinni eqqaamiuni taamaalilluni pingaar-tinneqarniassammat inoqatigiigiinnerup tungaatigut ineriartortitsinissaq inuiaqatigiillu patajaallissarnissaannut; aamma
- periarfississavaat pitsaaqutissat naleqqussaa-rnissat, nungusaataangitsumik ineriartortitsi-nermi naliliinissanut atortussanik pilersitsissa-llutik pisortaqaarfiit suliaannut assersuussisar-nissami oqilisaataasussanik sakkussaannik, ilaagassaqqissunillu inuiaqatigiit paasisussutis-saqartillugit, kiisalu nungusaataangitsumik ineriartortitsineq pillugu oqallinissanut eqeersaasuusallutik.
- sulissutiginiarpaat siuaasanit pilersinneqar-simasut aammalu siuaasat qanoq inuusimane-rannik aammalu qanoq pinngortitap pisuus-sutaanik atuisimanerannik ilisimasaqartitsisut paatsoorneqarsinnangitsumik illersorne-qartarnissaat.

- aamma Nordisk ministerråd-ip sulissutigaa pimoorussamik annertunerusumik inuaqatigiit suliamut akuutinneqartarnissaat Århusimi isumaqatigiisummi aalajangerneqarsimasunut naapertuutumik, aalajangerneqarsimavormi avatangiisinut tunngassusilinnik periarfissaa-

sinaasunik paasissutissanillu katersuinissaq siuaruaassuinissallu, aammattaaq pilersaarusiorninni, malittarisassiornerni, politikikkullu avatangiisinut tunngasusillit pineqartillugit inuaqatigiit akuutinneqartarnissaat.

16.

Piviusunngortinneqarnissaa suliareqqinneqarnissaalu

Nunani avannarlerni nungusaataannngitsumik ineriartotitsinissaq pillugu pilersaarusionerup siunertaraa ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu anguniagassaralugu qanoq Nunani Avannarlerni ineriartortitsisoqassanersoq ukioq 2020 tikillugu nalunaarsorlugulu anguniagassat suut pilersaarusiallu Nunani Avannarlerni sularineqassanersut piffissami 2005-miit – 2008-p tungaanut. Patajaatsumik suleriaaseqarnissaaq tassa avatangiisinut mianersornissat nungusaataannngitsumillu ineriartortitsinerup ataqatigiissaarnissaat politikikkut immikkoortortaqaqarfinni politikikkullu soqutigisaqarfinni tamani. Nunani Avannarlerni taakkulu akornanni suleqatigiinermi annertuumik allanngoraanissaaq pisariaqassaaq. Pisariaqassaaq politikikkut aqutsilluarneq ingerlaavartumillu isumasioqatigiinnissaaq pisortaqaqarfinni. Kiisalu pisariaqartinneqassaaq allanik suleqateqarniarnissaaq ilutigalugit Århus-imi isumaqatigiisutaasumi tunngaviusut.

Pilersaarutip piviusunngortinneqarnissaanut nunat avannarliit pingaarnermik akisussaaffeqarput. Pilersaarutip piviusunngortinneqarnissaanut aningaasartuutit pingaarnerusumik nunat ataasiakkaat naalakkersuisuisa naalagaaffik sinnerlugu akisussaaffigissavaat pilersaarusiamik suliareqqinninneq tunngavigalugu. Nordisk Ministerråd-ip akisussaaffigaai, pilersaarusiap piviusunngortinneqarnissaani suliamut tunngasuteqanngitsut, nunalli akisussaaffiginngisaat, aningaasartuutit, pilersaarutip piviusunngortinneqarnissaani. Kiisalu Nordisk Ministerrådip aamma akisussaaffigai paasisutissiorneq, nalunaarusiorneq, nalilersuineq aammalu pilersaarusiarnik/pilersaarusiarnu pillugulu misissuinerit.

Pilersaarusiap piviusunngortinneqassaaq suliareqqinneqarlunilu Nordisk Ministerrådimi naalakkersuisut quillersaasa, quillersat allat suleqatigineqartut, aalajangersimasunillu akisussaaffillit quillersat akornanni. Quillersat allat suleqatigineqartut pingaarnermik akisussaaffigaat Nordisk Ministerråd-ip pilersaarummik piviusunngortitsisinnaanera.

Aalajangersimasumik akisussaaffillit quillersat suleqatigiiffiata pingaarnermik akisussaaffigaa sularissallugu pilersaarusiap piviusunngortinneqarnissaa suliareqqinneqarnissaalu akisussaaffeqarfimmi iluanni immikkoortortaqaqarfinnik ataqatigiisaarinikkut nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissamik pingaarnertut akisussaaffimmini anguniagaralugu. Immikkoortortaqaqarfiit assigiinngitsut Nordisk Ministerråd-ip ataaniit namminneq immikkoortortani pilersaarusiap naleqqussassavaat qanorlu ilionissanik pilersaarusiortlutik piffissalersukkanik nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissami pilersaarusionermit.

Pilersaarusiap misissoqqinneqassaaq 2008-mi naalakkersuisullu quillersaanut politikikkullu quillersaanut namminersornerullutik oqartussusaqarfinni quillersanut suleqataasunullu allanut quillersanut saqqummiunneqarluni. Pilersaarusiap misissoqqittinnagu, naammasisimasat misilittakallu piviusunngortinneraniit nalilersorneqasapput pilersaarusionerup piffissarititaanut allanut.

Pilersaarusiap allaqqitassiaq ataaseq nunani avannarlerni naalagaaffimmut attaveqaratik suleqatigiinnut (NGO-mik taaneqartartunut) nassiuusorneqarnikuuvoq oqaaseqaateqarsin-

naaniassammata. Pissanganartuussaaq piviusun-
ngortitsiniarnermi sulinermi, suliareqqiiner-
mi, misissueqqissarinermilu pilersaarusi-
ummik suliaqartilluni, isummanik tigusissalluni, soorlu
NGO-nik arlalinniit uparuarneqarsimasoq
nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissamut
qanoq pingaaruteqartigissasoq.

Pilersaarusi-
amut atatillugu nunat avannarliit
piareersarsimavaat pissuttit suut atorlugit pilersaarusi-
amik angusiniarnermut pilersitsini-
arnermullu takussutaasinnaanersut qanorlu
ineriartortitsiniarneq avataaniit nassuiarne-
qarsinnaanersoq qitiusumik naleqqutassiat
nungusaataannngitsumik ineriartortitsinissami
atortoralugit. Pissuttinik nalilersuutit ingerlaa-
vartumik piorsarneqassapput pilersaarutinut
siunnersuutaareersunut qanorlu iliornernut
assigiilerniassammata.

Nunat Nordisk Ministerrådillu pimoorullugu
sulissutigissavaat paasissutissat pilersaarusiaq
pillugu erseqqissarneqarnissaat naalagaafiit iluini
silarsuarlu tamakkerlugu. Pingaartuuvoq attuu-
massuteqarlutik suleqataasut paasitinneqarnissaat
pilersaarusiap anguniagaanik qanorlu iliornissamik
tassungalu atatillugu aaqjissuusiner-
nik. Minister-
rådip nittartagaa (hjemmeside-a) www.norden.org
pisoqaraangat nutartertuarneqassaaq paasissu-
tissanik pilersaarusi-
amut tunngasunik.

Pilersaarusi-
ornermi eqqarsaatigineqarput nunat
avannarliit taakkunungalu nunanut atassute-
qarlutik soqutigisallit nungusaataannngitsumik
ineriartortitsinermik. Nunat avannarliit siunissami
sulissutigissavaat pilersaaruttip pingaartortaasa
ilaasa piviusunngortinnissaat killigeqqusat iluini
immikkoortortaqarfinnik silarsuarmilu suleqate-
qarnikkut.

Pilersaarut atortuulersinneqassaaq ulloq
1. januar 2005.